

Kansallinen ikäohjelma vuoteen 2030

Tavoitteena ikäkyvykäs Suomi

Periaatepäätös

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Valtioneuvosto

This publication is copyrighted. You may download, display and print it for
Your own personal use. Commercial use is prohibited.

ISBN pdf: 978-952-383-535-1

ISSN pdf: 2490-0966

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2022

Kansallinen ikäohjelma vuoteen 2030 – Tavoitteena ikäkyvykäs Suomi Periaatepäätös

Valtioneuvoston julkaisu 2022:70

Julkaisija Valtioneuvosto

Yhteisötekijä Valtioneuvosto

Kieli Suomi

Sivumäärä 45

Tiivistelmä

Väestön vanhenemiseen varautumiseksi vuonna 2020 laadittiin Kansallinen ikäohjelma vuoteen 2030: Tavoitteena ikäkyvykäs Suomi. Ikäohjelmassa määritellään yhteinen suunta ja keinot, joiden avulla asioita tarkastellaan poikkihallinnollisesti ja yli vaalikausien.

Ikäohjelman 2030 keskeisinä vaikuttavuustavoitteina on suunnata ennaltaehkäiseviä ja toimintakykyä parantavia toimia iäkkäälle väestölle ja riskiryhmille, pidentää ikääntyvien työikäisten toimintakykyä ja työuria, erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollossa, lisätä ja mahdollistaa vapaaehtoistoimintaa, varmistaa iäkkäiden palvelujen yhdenvertaisuus, tehokkaampi koordinaatio ja taloudellinen kestävyys, lisätä asumisen ja asuinympäristöjen ikäystävällisyyttä ja nostaa esille suomalaista ikäteknologian kehittämistä ja hyödyntämistä.

Vuonna 2020 laaditussa ikäohjelmassa on kirjattu, että valmistellaan ehdotus valtioneuvoston periaatepäätökseksi ikäohjelman jatkotavoitteista ja keinoista vuoteen 2030 saakka. Periaatepäätöksen lähtökohtana on, että toimet väestön ikääntymiseen varautumiseksi edelleen tähtäisivät asetettujen vaikuttavuustavoitteiden toteuttamiseen.

Läpileikkaavina teemoina on iäkkäiden henkilöiden ihmisoikeuksien, itsemääräämisoikeuden, osallisuuden, voimavarojen ja elämänlaadun vahvistaminen yhteiskunnan kaikilla osa-alueilla, iäkkäiden henkilöiden yksilöllisten ominaisuuksien, yhdenvertaisuuden ja tarpeiden sekä iäkkään väestön moninaisuuden parempi huomioiminen yhteiskunnan kaikilla osa-alueilla, ikääntymiseen liittyviin asenteisiin vaikuttaminen ja sukupolvien välisten suhteiden syvänetäminen, ikääntyminen ja ikäihmisen elämä nähdään itseisarvona, väestön ikääntymiseen liittyvien mahdollisuuksien tunnistaminen ja käyttäminen, kerättävän tiedon luotettavuuden ja vertailukelpoisuuden parantaminen ja vaikuttavuuden arvioinnin kehittäminen toiminnan laadun varmistamiseksi ja tietojohdamisen tueksi.

Tässä raportissa esitellään periaatteet Kansallisen ikäohjelman toteuttamisessa, toimeenpanosuunnitelma vuosille 2023–2027 sekä alustavat toimenpide-ehdotukset vuosille 2027–2030.

Tämä periaatepäätös ja toimeenpanosuunnitelma on laadittu yhdessä eri ministeriöiden, kuntien, järjestöjen ja muiden toimijoiden kanssa. Vanhusneuvostojen jäseniä ja ikäihmiset ovat osallistuneet periaatepäätöksen ja toimeenpanosuunnitelman laatimiseen mm. eri työpajojen ja keskustelutilaisuuksien kautta. Periaatepäätös oli virallisella lausuntokierroksella 17.6.2022–31.8.2022.

Asiasanat ikäohjelma, poikkihallinnollinen, ikääntyminen, vaikuttavuustavoitteet, toimenpiteet

ISBN PDF 978-952-383-535-1

ISSN PDF 2490-0966

Julkaisun osoite <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-535-1>

Nationellt åldersprogram fram till 2030 – För ett ålderskunnigt Finland Principbeslut

Statsrådets publikationer 2022:70

Utgivare	Statsrådet		
Utarbetad av	Statsrådet		
Språk	Finska	Sidantal	45

Referat

Befolkningen blir äldre, och i syfte att förbereda samhället för detta utarbetades 2020 ett nationellt åldersprogram fram till 2030: För ett ålderskunnigt Finland. Det nationella åldersprogrammet innehåller gemensamma riktlinjer och metoder för hur utmaningarna kan hanteras förvaltningsövergripande och över valperioderna.

Till de centrala effektmålen för åldersprogrammet 2030 hör att rikta in förebyggande åtgärder och åtgärder som förbättrar funktionsförmågan på den äldre befolkningen och riskgrupperna, förlänga funktionsförmågan och arbetskarriärerna bland äldre i arbetsför ålder i synnerhet inom social- och hälsovården, öka och möjliggöra frivilligarbete, säkerställa likabehandling, effektivare samordning och ekonomisk hållbarhet inom äldreomsorgen, öka äldreanpassningen i boendet och boendemiljöerna och lyfta fram utvecklingen och utnyttjandet av finländsk teknik för äldre.

I det åldersprogram som utarbetades 2020 konstateras att ett förslag till principbeslut av statsrådet om åldersprogrammets mål och metoder fram till 2030 ska beredas. Utgångsläget i principbeslutet är att åtgärderna för beredskapen inför befolkningens åldrande alltså ska vara inriktade på att uppfylla de effektmål som satts upp.

Genomgående teman är att stärka de äldres delaktighet, självbestämmanderätt och resurser inom alla delområden i samhället, bättre beakta de äldres individuella egenskaper och behov samt äldrebefolkningens mångfald inom alla delområden i samhället, påverka attityderna i anslutning till åldrandet och fördjupa relationerna mellan generationerna, förbättra tillförlitligheten och jämförbarheten hos de uppgifter som samlas in, utveckla bedömningen av verksamhetspraxisens slagkraft och fastställa indikatorer som kan användas för att säkerställa verksamhetens kvalitet, samt identifiera och utnyttja de möjligheter som anknyter till befolkningens åldrande.

I denna rapport presenteras principerna för genomförandet av det nationella åldersprogrammet, åtgärdsprogrammet för åren 2023–2027 och preliminära åtgärdsförslag för åren 2027–2030.

Principbeslutet och åtgärdsprogrammet har tagits fram i samarbete med olika ministerier, kommuner, organisationer och andra aktörer. Medlemmar av äldreråd och äldre personer har deltagit i utarbetandet av principbeslutet och åtgärdsprogrammet bland annat via olika workshoppar och diskussionsmöten. Principbeslutet var officiellt ute på remiss 17.6.2022-31.8.2022.

Nyckelord åldersprogram, tväradministrativt, åldrande, effektmål, åtgärder

ISBN PDF 978-952-383-535-1 **ISSN PDF** 2490-0966

URN-adress <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-535-1>

The National Programme on Ageing 2030 — For an age-competent Finland Government decision-in-principle

Publications of the Finnish Government 2022:70

Publisher	Finnish Government		
Group author	Finnish Government		
Language	Finnish	Pages	45

Abstract

The National Programme on Ageing 2030 — For an age-competent Finland was prepared in 2020 to prepare for population ageing. The Programme defines a shared direction and a set of approaches for examining matters across administrative branches and beyond government terms.

The key impact objectives of the Programme on Ageing 2030 are to direct to older people and risk groups preventive measures that improve functional ability; to extend the functional ability and working careers of older working-age people, especially in healthcare and social services; to increase and enable voluntary work; to ensure the equality, more efficient coordination and economic sustainability of services for older people; to increase the age-friendliness of housing and residential environments; and to highlight the development and utilisation of Finnish technology for ageing.

The Programme on Ageing, which was prepared in 2020, states that a proposal for a government resolution will be prepared regarding the further objectives and approaches of the Programme until 2030. The guiding principle of the resolution is that the measures to prepare for population ageing would continue to aim at achieving the set impact objectives.

The horizontal themes include strengthening the inclusion, right to self-determination and resources of older people in all sectors of society; paying more attention to individual characteristics and needs as well as the diversity of older people in all sectors of society; influencing attitudes towards ageing and deepening intergenerational relations; improving the reliability and comparability of information collected; developing the impact assessment of practices and defining indicators to ensure the quality of activities; and identifying and making use of opportunities related to population ageing.

This report presents the principles for the implementation of the National Programme on Ageing, the action plan for 2023–2027 and the preliminary proposals for measures for 2027–2030.

This resolution and the action plan were prepared in collaboration with various ministries, municipalities, organisations and other operators. Members of older people's councils and older people have participated in the preparation of the resolution and the action plan through various workshops and discussion events, for example. The official consultation round for the proposal was held between June 17th 2022 and August 31st 2022.

Keywords Programme on Ageing, cross-administrative, aging, key impact objectives, action plan

ISBN PDF 978-952-383-535-1

ISSN PDF 2490-0966

URN address <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-535-1>

Sisältö

Lukijalle	7
1 Johdanto	9
2 Periaatteet Kansallisen ikäohjelman toteuttamisessa.....	11
3 Toimeenpanosuunnitelma vuosille 2023–2027 sekä alustavat toimenpide- ehdotukset vuosille 2027–2030.....	16
3.1 Ikääntyvien työikäisten toimintakyky on parantunut ja työurat ovat pidentyneet, erityisesti ikäihmisten palveluissa	16
3.2 Iäkkäät ovat toimintakykyisiä pidempään.....	21
3.3 Teknologia on lisännyt hyvinvointia	26
3.4 Yhä useampi osallistuu vapaaehtoistoimintaan ja sen tekemistä tuetaan ikäntyvässä yhteiskunnassa	33
3.5 Asuminen ja asuinympäristöt ovat ikäystävällisiä.....	38
3.6 Palvelut toteutetaan sosiaalisesti, ekologisesti ja taloudellisesti kestäväällä tavalla	41
3.7 Toimeenpanon seuranta, arviointi ja vaikutukset.....	45

LUKIJALLE

Ennusteiden mukaan iäkkäiden määrä erityisesti vanhimmissa ikäryhmissä kasvaa samalla kun lasten ja työikäisten määrä vähenee. Väestöennusteiden mukaan ainoa kasvava ikäluokka on yli 75 –vuotiaat. Väestön vanhenemiseen varautumiseksi vuonna 2020 laadittiin Kansallinen ikäohjelma vuoteen 2030: Tavoitteena ikävyvykäs Suomi¹. Ikäohjelmassa määritellään yhteinen suunta ja keinot, joiden avulla asioita tarkastellaan poikkihallinnollisesti ja yli vaalikausien.

Ikäohjelmassa väestön ikääntymisestä seuraaviin haasteisiin liittyvät pitkän aikavälin mitattavat vaikuttavuustavoitteet asetettiin vuoteen 2030. Vaikuttavuustavoitteilla suunnataan ennaltaehkäiseviä ja toimintakykyä parantavia toimia iäkkäälle väestölle ja riskiryhmille, pidennetään ikääntyvien työikäisten toimintakykyä ja työuria, erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollossa, lisätään ja mahdollistetaan vapaaehtoistoimintaa, varmistetaan iäkkäiden palvelujen yhdenvertaisuus, tehokkaampi koordinaatio ja taloudellinen kestävyys, lisätään asumisen ja asuinympäristöjen ikäystävällisyyttä ja nostetaan esille suomalaista ikäteknologian kehittämistä ja hyödyntämistä.

Ikäohjelman ulkopuolelle rajattiin jotakin sinänsä iäkkäille ihmisille ja ikääntyneelle väestölle merkittäviä osa-alueita kuten toimeentuloon liittyvät kysymykset, koska samanaikaisesti toteutetaan pitkäkestoista sosiaaliturvauudistusta, jonka piiriin mm. eläkkeet ja muut etuudet kuuluvat.

Hallituskausittain laaditaan toimeenpanosuunnitelma, jossa määritellään tarvittavat toimenpiteet ja arvioidaan niiden toteutumista suhteessa vaikuttavuustavoitteisiin. Hallituskauden 2020-2023 toimeenpanosuunnitelman toimenpiteet laadittiin ja toteutettiin siten, että ne ovat linjassa vaikuttavuustavoitteisiin. Osa toimenpiteistä toteutettiin osana Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus -ohjelmaa.

Ikäohjelman ohjausryhmän asettamis päätöksessä sekä Kansallisessa ikäohjelmassa vuoteen 2030 on kirjattu, että ikäohjelman jatkotavoitteista ja keinoista vuoteen 2030 saakka valmistellaan valtioneuvoston periaatepäätös. Lähtökohtana on, että toimet väestön

1 Kansallinen ikäohjelma vuoteen 2030 Tavoitteena ikävyvykäs Suomi. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2020:31. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki 2020.

ikäntymiseen varautumiseksi edelleen tähtäisivät asetettujen vaikuttavuustavoitteiden toteuttamiseen.

Tässä periaatepäätöksessä linjataan väestön ikääntymiseen varautumisen yleisistä periaatteista sekä vuosien 2023-2027 aikana poikkihallinnollisesti toteutettavasta toimeenpanosuunnitelmasta ja alustavista toimenpide-ehdotuksista vuosille 2027-2030. Periaatepäätös ja toimeenpanosuunnitelma on laadittu yhdessä eri ministeriöiden, kuntien, järjestöjen ja muiden toimijoiden kanssa. Vanhusneuvostojen jäseniä ja iäkkäiden itsensä edustajia on osallistunut toimeenpanosuunnitelman ja periaatepäätöksen laatimiseen mm. eri työpajojen, foorumeiden ja keskustelutilaisuuksien kautta. Periaatepäätösluonnos oli virallisella lausuntokierroksella 17.6.2022-31.8.2022. Lausuntokierrokselta saatu palaute on huomioitu lopullisessa asiakirjassa.

Ikäohjelman vaikuttavuustavoitteet, tavoitteet ja toimeenpanosuunnitelma ovat linjassa Euroopan komission vuoden 2021 Vihreään kirjaan väestön ikääntymisestä² ja YK:n Terveen ikääntymisen vuosikymmenen (2021-2030)³, YK:n kestävä kehityksen tavoiteohjelma Agenda 2030:n⁴ sekä Laatusuosituksen hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi⁵ aihealueiden kanssa. Väestön vanhenemiseen varaudutaan myös lainsäädännöllä⁶.

2 VIHREÄ KIRJA VÄESTÖN IKÄÄNTYMISESTÄ. Sukupolvien välisen solidaarisuuden ja vastuullisuuden edistäminen. Euroopan komissio. Brysseli 2021. <https://op.europa.eu/fi/publication-detail/-/publication/d918b520-63a9-11eb-aeb5-01aa75ed71a1>

3 <https://www.who.int/initiatives/decade-of-healthy-ageing>

4 <https://www.ykliitto.fi/yk-teemat/kestavan-kehityksen-tavoitteet>

5 Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2020-2023. Tavoitteena ikäystävällinen Suomi. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaisu 2020:29. Helsinki 2020.

6 <https://stm.fi/lainsaadanto/iakkaat-ihmiset>

1 Johdanto

Suomen väestörakenne muuttuu nopeasti. Väestöennusteiden mukaan ainoa kasvava ikäluokka on yli 75 –vuotiaat. Tämä vuosikymmen on maailman terveysjärjestön WHO:n julistama terveen ikääntymisen vuosikymmen (healthy ageing). Tervettä ja hyvää ikääntymistä edistetään läpi elämänkulun panostamalla terveyttä, hyvinvointia ja turvallisuutta edistäviin toimiin, koulutukseen ja syrjäytymisen ehkäisyyn. Yhteiskunnallisilla päätöksillä luodaan ikääntymisen tulevaisuutta ja mahdollisuuksia arvokkaaseen ja hyvään vanhenemiseen⁷.

Oikeat taidot, tieto ja osaaminen auttavat ihmisiä mukautumaan erilaisiin muutoksiin, turvaamaan hyvinvointinsa ja antamaan panoksensa yhteiskunnan kehittymiseen, tuottavuuteen ja talouskasvuun⁸. Jatkuvan oppimisen uudistus on osa Suomen kestävä kasvun ohjelmaa⁹. Mahdollisuus työskennellä vaikuttaa todelliseen eläköitymisikään. Siihen vaikuttavat eläkejärjestelmän lisäksi myös työntekijän työkyky, työhyvinvointi sekä työnteon joustot. Työssä käyvien hyvinvointiin ja muutosjoustavuuteen vaikutetaan hyvällä alan veto- ja pitovoimalla, johtamisella, joustoilla, työterveyshuollolla, terveillä työyhteisöillä ja hyvällä työturvallisuudella¹⁰.

Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo ovat oikeudenmukaisen yhteiskunnan tärkeimpiä arvoja. Ihmisten yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa koskevat säännökset muodostavat yhden keskeisimmistä ihmis- ja perusoikeuksien elementeistä. Kaikkien ihmisten yhdenvertaisuus, tasa-arvo ja syrjinnän kieltäminen ovat nykyisin tärkeä osa niin kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia kuin Suomen perustuslakia. Nämä arvot koskevat yhtä hyvin esimerkiksi sananvapautta, oikeutta saada palveluja, oikeutta perheeseen ja oikeutta saada osuutensa yhteiskunnan voimavaroista.

7 Decade of Healthy Ageing Plan of Action (2021-2030). World Health Organization. December 2020. https://cdn.who.int/media/docs/default-source/decade-of-healthy-ageing/final-decade-proposal/decade-proposal-final-apr2020-en.pdf?sfvrsn=b4b75ebc_25&download=true

8 VIHREÄ KIRJA VÄESTÖN IKÄÄNTYMISESTÄ. Sukupolvien välisen solidaarisuuden ja vastuullisuuden edistäminen. Euroopan komissio. Brysseli 2021. <https://op.europa.eu/fi/publication-detail/-/publication/d918b520-63a9-11eb-aeb5-01aa75ed71a1>

9 <https://okm.fi/jatkuva-oppiminen>

10 Sosiaali- ja terveysministeriön tulevaisuuskatsaus. Eheä yhteiskunta ja kestävä hyvinvointi. Valtioneuvoston julkaisusarja 22/2018. Helsinki 2018.

Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan sitä, että kaikki ihmiset ovat samanarvoisia riippumatta heidän sukupuolestaan, iästään, etnisestä tai kansallisesta alkuperästään, kansalaisuudestaan, kielestään, uskonnostaan ja vakaumuksestaan, mielipiteestään, vammastaan, terveydentilastaan, seksuaalisesta suuntautumisestaan tai muusta henkilöön liittyvästä syystä. Yhdenvertaisuutta toteutetaan kieltämällä syrjintä ja edistämällä aktiivisesti yhdenvertaisuutta. Syrjinnällä tarkoitetaan sitä, että henkilö joutuu tai asetetaan muita huonompaan asemaan jonkun tai joidenkin edellä mainittujen tai niihin rinnastettavien ominaisuuksien perusteella¹¹.

Ikääntyvä ihminen voi joutua kohtaamaan syrjintää¹². Syrjinnän, kuten ikäsyrjinnän, säännöllinen seuraaminen ja sen sisällyttäminen viranomaisten velvoitteisiin on tärkeää. Tutkimustiedon ottaminen huomioon on tärkeää, jotta voidaan ennalta ehkäistä syrjintää sekä puuttua siihen. Syrjinnälle erityisen alttiita ovat ihmisryhmät joihin kohdistuu negatiivisia stereotyyppioita ja ennakkoluuloja. Vaikka syrjinnän mekanismit ovat usein samanlaisia, syrjintätilanteet vaihtelevat eri ryhmien kohdalla¹³.

Naisten eläkkeet ovat miesten eläkkeitä matalampia¹⁴. Tulotasolla ja sosioekonomisella asemalla on vaikutusta osallisuuteen ja toimintamahdollisuuksiin. Heikko taloudellinen tilanne voi vaikuttaa mahdollisuuksiin osallistua ja olla aktiivinen sekä sosiaalisiin suhteisiin ja yksinäisyyden kokemiseen. Ikäohjelmassa tunnistetaan pienten eläkkeiden laaja-alainen vaikutus. Ikäohjelmassa ei ole pysyvää rahoitusta, joten ohjelmassa ei ole toimenpiteitä eläketasoon liittyen.

Vastuu ikääntyvän väestön hyvinvoinnin, terveyden, toimintakyvyn ja turvallisuuden edistämistä ja palvelujen järjestämisestä kuuluvat kunnille ja hyvinvointialueille. On myös tärkeää lisätä iäkkäiden mahdollisuuksia tehdä omaa terveyttään, hyvinvointiaan ja toimintakykyään tukevia ratkaisuja ja valintoja elämässään. Onnistuminen edellyttää kaikkien hallinnonalojen pitkäjänteistä yhteistyötä sekä vahvoja kumppanuuksia elinkeinoelämän ja kansalaisyhteiskunnan kanssa. Tämä edistää jokaisen osallisuutta, tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta, sukupolvien välistä solidaarisuutta ja yhteisöjen sekä koko yhteiskunnan vastuullisuutta ja resilienssiä.

11 Törmä S, Huotari K, Tuokkola K, Pitkänen S. Ikäihmisten moninaisuus näkyväksi. Selvitys vähemmistöihin kuuluvien ikääntyneiden henkilöiden kokemasta syrjinnästä sosiaali- ja terveyspalveluissa. Sisäministeriön julkaisu 14/2014. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/78988/lk%3a4ihmisten%20moninaisuus%20n%3a4kyv%3a4ksi.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

12 <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/78988/lk%3a4ihmisten%20moninaisuus%20n%3a4kyv%3a4ksi.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

13 Sukupuolten tasa-arvo Sote –palveluissa. Suomen Kuntaliitto. Helsinki 2021. <https://www.kuntaliitto.fi/julkaisut/2021/2104-sukupuolten-tasa-arvo-sote-palveluissa>

14 <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140562/elakkeet-ja-sukupuolten-tasa-arvo.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

2 Periaatteet

Kansallisen ikäohjelman toteuttamisessa

Kansallisen ikäohjelman tavoitteena on varautua väestön ikääntymiseen laaja-alaisesti. Ikäohjelmalla kannustetaan mahdollisimman toimintakykyisen ikääntymisen turvaamiseen sekä taloudellisesti, ekologisesti ja sosiaalisesti kestävä palvelujärjestelmän rakentamiseen.

Kansallinen ikäohjelma vuoteen 2030 – Tavoitteena ikäkyvykäs Suomi valmistui loka-kuussa 2020 yhteistyössä sosiaali- ja terveysministeriön, opetus- ja kulttuuriministeriön, oikeusministeriön, työ- ja elinkeinoministeriön, ympäristöministeriön, Terveysten- ja hyvinvoinnin laitoksen, Työterveyslaitoksen, Kuntaliiton sekä eri järjestöjen kanssa. Ikäohjelmassa määritellään yhteinen suunta ja keinot, joiden avulla varaudutaan väestön ikääntymiseen poikkihallinnollisesti ja yli vaalikausien.

Väestön ikääntymisestä seuraaviin haasteisiin liittyvät pitkän aikavälin mitattavat vaikuttavuustavoitteet on asetettu vuoteen 2030 (kuvio 1). Hallituskausittain laaditaan toimeenpanosuunnitelma, jossa määritellään tavoitteet ja tarvittavat toimenpiteet sekä arvioidaan niiden toteutumista suhteessa pitkän aikavälin tavoitteisiin. Toimenpiteet täydentyvät hallituskauden aikana. Ikäohjelman vaikuttavuustavoitteiden mukaiset toimenpiteet vuoteen 2023 kohdentuivat vapaaehtoistoiminnan tukemiseen, hyvinvointiteknologian käyttöönoton suunnitteluun, asumisen ja asumisympäristöjen kehittämiseen, iäkkäiden toimintakykyyn sekä iäkkäiden palvelujen kehittämiseen sekä henkilöstön hyvinvointiin ja saataavuuteen liittyviin hankkeisiin. Osa toimenpiteistä toteutettiin vuosina 2020-2022 osana Tulevaisuuden sote-keskus –ohjelmaa.

Ikäohjelman ohjausryhmän asettamispäätöksessä sekä Kansallisessa ikäohjelmassa vuoteen 2030 on kirjattu, että valmistellaan ehdotus valtioneuvoston periaatepäätökseksi ikäohjelman jatkotavoitteista ja keinoista vuoteen 2030 saakka. Samalla valmistellaan vuosien 2023-2027 toimeenpanosuunnitelma ja alustavat toimenpide-ehdotukset vuosille 2027-2030.

Periaatepäätöksen lähtökohtana on, että toimet väestön ikääntymiseen varautumiseksi tähtäävät asetettujen vaikuttavuustavoitteiden toteuttamiseen.

Ikäohjelma rakentuu kuudesta vaikuttavuustavoitteesta (kuvio 1):

1. Ikääntyvien työikäisten työkyky on parantunut ja työurat ovat pidentyneet, erityisesti ikäihmisten palveluissa
2. läkkäät ovat toimintakykyisiä pidempään
3. Yhä useampi osallistuu vapaaehtoistoimintaan ja sen tekemistä tuetaan ikääntyvässä yhteiskunnassa
4. Teknologia on lisännyt hyvinvointia
5. Asuminen ja asuinympäristöt ovat ikäystävällisiä
6. Palvelut toteutetaan sosiaalisesti, ekologisesti ja taloudellisesti kestäväällä tavalla

Kuvio 1. Kansallisen ikäohjelman vaikuttavuustavoitteet vuoteen 2030

Henkilöstön hyvinvointi, osaaminen ja saatavuus ovat isoja haasteita yhteiskunnassamme. Tärkeää on saada erilaisia ratkaisuja ja joustoja, joilla varmistetaan entistä pidemmät työurat ja ehkäistään ikäsyryntää työelämässä. Ikäohjelmassa ikääntyvien työntekijöiden työkyvyn parantamisesta ja työurien pidentämistä koskevat toimenpiteet on kohdistettu erityisesti iäkkäiden palveluissa työskentelevään henkilöstöön, koska siellä henkilöstön lisästarpeet kasvavat voimakkaasti väestön ikääntyessä ja palvelutarpeiden kasvassa. Lisäksi Työterveyslaitoksen tutkimusten perusteella tiedetään, että iäkkäiden palveluissa työskentelevän henkilöstön työhyvinvointi on selvästi heikompaa kuin muiden kunta-alalla työskentelevien

ikäkkäiden palvelujen vetovoimaisuutta, työhyvinvointia ja työkykyä tulee edistää siten, että kehitetään johtamisosaaamista, eettistä organisaatiokulttuuria ja työuran hallintaa sekä vahvistetaan tietopohjaa. Tärkeää on myös edistää yhteistoimintaan ja luottamukseen perustuvaa työkulttuuria sekä kehittää toimintatapoja muun muassa hyödyntämällä teknologiaa¹⁵ sekä kehittää ja ylläpitää ammatillista osaamista ja liikkuvuutta ja varmistaa työperäisen maahanmuuton onnistunut toteutus¹⁶.

Ikäohjelman yhtenä tavoitteena on iäkkäiden toimintakyvyn kasvu ja ikäihmisten terveyden, turvallisuuden ja hyvinvoinnin edistäminen. Terveellisiä ja aktiivisia elintapoja ja hyvinvointia tukevat toimet lisäävät elämänlaatua, edistävät toimintakykyä ja vähentävät sairauksia sekä viivästyttävät palvelutarvetta. Terveellisiä elintapoja ja hyvinvointia tukevat toimet kohdistuvat mm. mielen hyvinvoinnin, mielenterveyden, osallisuuden, turvallisuuden, aktiivisuuden, sosiaalisten suhteiden vahvistamiseen ja yksinäisyyden vähentymiseen sekä liikunnan, ravitsemuksen, päihteettömyyden ja muiden terveellisten elintapojen edistämiseen. Elintapaohjauksen kohdistaminen muistisairausten riskissä oleville ja muistisairaille henkilöille on tärkeä ikääntyvien toimintakykyä ylläpitävä toimenpide.

Niin ikään kulttuuri ja taide edistävät kokonaisvaltaisesti iäkkäiden ihmisen terveyttä, toimintakykyä ja hyvinvointia. Iäkkäiden aktiivista kansalaisuutta, jatkuvaa ja elinikäistä oppimista ja hyvinvointia edistetään kunnissa tarjoamalla erilaisia koulutus- ja kulttuuripalveluita, esim. monipuolista harrastus- ja virkistystoimintaa ja riittävästi tukea digitaalisten palveluiden käyttämiseen.

Teknologian hyödyntäminen ikäihmisten hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen sekä hoidon tukena lisääntyy osana sote-digitalisaatiota. Digitalisaatiolla ja tekoälyn käytöllä on mahdollista edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Etäteknologialla tavoitellaan

15 <https://hyvatyto.ttl.fi/tyo2030>

16 <https://stm.fi/-/sosiaali-ja-terveydenhuollon-henkiloston-riittävyyden-ja-saatavuuden-ohjelma-alkaa>

parempaa saatavuutta terveys- ja hyvinvointipalveluissa, jotta mahdollisimman monet voivat päästä palvelujen piiriin. Teknologiaa voidaan hyödyntää omahoitopalvelujen toteuttamisessa erilaisilla etämonitorointilaitteilla, lääkeannostelijoilla, automaattisilla muistutuksilla ja sähköisillä neuvonta- ja asiointipalveluilla. Sähköiset omahoitopalvelut sekä niihin kytketty omien tietojen hallinta tukevat terveysongelmien ennaltaehkäisyä, palvelun tarpeen itsearviointia ja itsenäistä selviytymistä. Teknologiaa voidaan hyödyntää myös osana henkilöstön työtehtäviä, hallinnollisia ja organisatorisia tehtäviä. Tunnistettuja hyödyntämisalueita ovat muun muassa henkilöstön työajan käytön ohjaaminen, tiedonkulun parantaminen sekä logistiset ratkaisut. Samalla on kuitenkin huolehdittava siitä, että digitaalisten välineiden laajeneva käyttö ei aiheuta syrjäytymistä yhteiskunnan toiminnoista. Teknologiaratkaisujen ja digitaalisten palvelujen lisääntyessä on parannettava digituen tarjontaa, tuettava asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja varmistettava, että asiakas saa tarvitsemansa palvelun omista valmiuksistaan riippumatta. Teknologian hyödyntämisen on oltava eettistä ja vastuullista.

Vapaaehtoistoiminta on maassamme laajaa, ja sen merkitys hyvinvoinnin lähteenä tunnustetaan yleisesti. Vapaaehtoistoiminnassa mukana oleminen ja vapaaehtoisena toimiminen on itsessään hyvinvointia edistävä tekijä. Hyöty tulee esimerkiksi vapaaehtoistoiminnan kautta karttuvista sosiaalisista suhteista, päivärytmistä ja kokemuksesta olla tarpeellinen. Vapaaehtoistoiminta mahdollistaa yhteiskuntaan kiinnittymisen, yhteiskunnallista osallisuutta, mielekästä tekemistä, toimijuutta ja valtaistumista.¹⁷ Vapaaehtoistoiminnan avulla voidaan myös aktiivisesti ehkäistä vihapuhetta, edistää yhteisöllisyyttä, vähentää yksinäisyyttä ja ennakkoluuloja sekä lisätä sukupolvien välistä kanssakäymistä.¹⁸

Vapaaehtoiset tukevat toiminnallaan eri ikäisten ihmisten hyvinvointia tuottamalla yhteiskuntaan valtavan määrän erilaisia liikunnan ja kulttuurin harrastamisen paikkoja, yhteisöllisiä kohtaamispaikkoja ja mm. pelastuspalveluita. Eläkeikäiset ovat aktiivisesti mukana vapaaehtoistoiminnassa. Iäkkäät ihmiset ovat myös yksi suuri avuntarvitsijoiden ryhmä, joita lukuisat vapaaehtoiset auttavat erilaisten vapaaehtoistehtävien kautta.

Ikäystävällisessä kunnassa on ikääntyneelle väestölle erilaisia asumisen vaihtoehtoja sekä esteettömiä ja turvallisia asuinympäristöjä, joissa otetaan huomioon erityisesti muistisairaiden tarpeet. Ikäystävällisissä toimintamalleissa asuminen ja palvelut yhdistyvät tavoilla, joilla voidaan joustavasti vastata ikääntyneiden yksilöllisiin tarpeisiin. Lähtökohtana on lisätä iäkkään väestön kotona asumisen mahdollisuuksia, ennakoida tulevia asumis- ja

17 Kuikka Meeri (2019), *Voimaannuttava vapaaehtoistoiminta*. Esitys. <https://kansalaisareena.fi/wp-content/uploads/2019/07/Voimaannuttava-vapaaehtoistoiminta-Meeri-Kuikka-Lapin-yliopisto.pdf>.

18 Blueprint for European volunteering 2030

palvelutarpeita ja turvata laadukas hoito ja viihtyisä ympäristö niille, jotka tarvitsevat hoitoa ja huolenpitoa ympäri vuorokauden. Asunnon ja asuinolojen toimivuuden ja turvallisuuden arviointi hyvissä ajoin ennen vanhuusvuosia tukee kotona asumista ja itsenäistä elämistä sekä pienentää riskejä esimerkiksi tapaturmiin. Tärkeää on myös julkisen liikenteen mukautuminen iäkkäiden matkustajien määrän lisääntymiseen kehittämällä ikäystävällisiä toimintamalleja, liikenneinfrastruktuuria ja ajoneuvoja.

Väestön ikääntyminen haastaa kehittämään palveluita sisällöllisesti sekä rakenteellisesti niin, että ne voidaan tuottaa sosiaalisesti, ekologisesti ja taloudellisesti kestävällä tavalla. Iäkkäiden palveluja uudistamalla varmistetaan iäkkäille heidän tarvitsemansa hyvinvointia ja terveyttä edistävä laadukas hoito, huolenpito ja kuntoutuspalvelut. Iäkkäiden terveyttä ja hyvinvointia voidaan tukea laadukkailla, oikea-aikaisilla ja yksilöllisillä palveluilla sekä osallisuutta ja toimijuutta tukemalla. Asiakas ja palveluohjauksessa toteutetaan eritasoisiin tarpeisiin hyvinvointia ja terveyttä edistävää neuvontaa toimintakyvyn ylläpitämiseksi huomioiden laajasti toimintamahdollisuudet ja varmistetaan oikea-aikainen ja tarpeen mukainen palvelu asiakkaalle. Nämä varmistavat osaltaan palvelujärjestelmän yhdenvertaisuutta, tehokkaampaa koordinaatiota ja taloudellista kestävyyttä.

Ikäohjelman läpileikkaavat teemat ovat:

1. Iäkkäiden henkilöiden ihmisoikeuksien, itsemääräämisoikeuden, osallisuuden, voimavarojen ja elämänlaadun vahvistaminen yhteiskunnan kaikilla osa-alueilla
2. Iäkkäiden henkilöiden yksilöllisten ominaisuuksien, yhdenvertaisuuden ja tarpeiden sekä iäkkään väestön moninaisuuden parempi huomioiminen yhteiskunnan kaikilla osa-alueilla.
3. Ikääntymiseen liittyviin asenteisiin vaikuttaminen ja sukupolvien välisten suhteiden syventäminen
4. Ikääntyminen ja ikäihmisen elämä nähdään itseisarvona. Väestön ikääntymiseen liittyvien mahdollisuuksien tunnistaminen ja käyttäminen.
5. Kerättävän tiedon luotettavuuden ja vertailukelpoisuuden parantaminen, toimintakäytänteiden vaikuttavuuden arvioinnin kehittäminen, indikaattoreiden määrittely toiminnan laadun varmistamiseksi ja tietojohdamisen tueksi.

3 Toimeenpanosuunnitelma vuosille 2023–2027 sekä alustavat toimenpide-ehdotukset vuosille 2027–2030

Pitkän aikavälin toiminnallisena tavoitteena on väestön ikääntymiseen varautuminen laaja-alaisesti ja kestävästi. Ikäohjelma rakentuu kuudesta vaikuttavuustavoitteesta.

1. Ikääntyvien työikäisten toimitakyky on parantunut ja työurat ovat pidentyneet, erityisesti ikäihmisten palveluissa
2. Läkät ovat toimintakykyisiä pidempään
3. Yhä useampi osallistuu vapaaehtoistoimintaan ja sen tekemistä tuetaan ikääntyvässä yhteiskunnassa
4. Teknologia on lisännyt hyvinvointia
5. Asuminen ja asuinympäristöt ovat ikäystävällisiä
6. Palvelut toteutetaan sosiaalisesti, ekologisesti ja taloudellisesti kestävällä tavalla

3.1 Ikääntyvien työikäisten toimintakyky on parantunut ja työurat ovat pidentyneet, erityisesti ikäihmisten palveluissa

Tavoitteet vuoteen 2030

- Ikääntymiseen varautuminen aloitetaan keski-iässä ja sitä jatketaan eläkkeelle siirryttäessä
- Erilaisilla ratkaisuilla ja joustoilla varmistetaan entistä pidemmät työurat ja ehkäistään ikäsyrintää työelämässä
- Ikäihmisten palveluissa työskentelevän henkilöstön osaamista, työ- ja toimintakykyä ja jaksamista sekä alan vetovoimaa on parannettu.
- Ikäihmisten palveluissa työskentelevän henkilöstön työhyvinvoinnin kehittäminen on integroitu palvelutoiminnan ja hoidon laadun kehittämiseen sekä omavalvontaan ja sen vaikutuksista kerätään systemaattisesti tietoa alueellisesti ja kansallisesti tiedolla johtamisen tueksi

Tausta

Väestön huoltosuhde heikkenee tulevaisuudessa: työikäisten määrä suhteessa erityisesti työhön ohittaneeseen väestöön pienenee. Ikääntyvien työntekijöiden toimintakykyä onkin tärkeä tukea, jotta he jaksavat työelämässä myös työuran viimeisinä vuosina, alasta riippumatta. Lisäksi monet haluaisivat työskennellä myös eläkkeellä. Heille on tärkeää antaa kannustusta ja mahdollisuuksia siihen.

Työikäisten toimintakyvyn parantamiseksi ja työurien pidentämiseksi ikääntymiseen varautuminen tulee aloittaa keski-iässä ja sitä jatketaan eläkkeelle siirryttäessä. Työkyvyn tukeminen ja ylläpitäminen kuuluu niin yksilölle itselleen kuin myös työyhteisöille, työnantajille ja laajemmin yhteiskunnalle. Työntekijöiden ikääntymiseen varautumiseen liittyviä kokonaisuuksia ovat esimerkiksi työ- ja toimintakykyä edistävät elintavat, terveellisiä valintoja mahdollistavat ja työkykyä tukevat työympäristö ja työ; hyvinvointia ja terveyttä edistävän toiminnan ja palvelujen tarjoaminen sekä asuin- ja elinympäristöistä huolehtiminen.

Ikäohjelman ulkopuolella on käynnissä tähän kokonaisuuteen liittyviä toimenpiteitä, joista seuraavaksi muutama keskeinen esimerkki. Työkykyohjelman (2019-2023) toimenpiteissä etsitään ratkaisuja tiedossa oleviin osatyökyisten työllistymisen ongelmiin. Tarkoituksena on edesauttaa osatyökyisten työllistymistä ja työssä jaksamista. Tämä voidaan toteuttaa tarjoamalla heille tarkoituksenmukaiset työkyvyn tuen palvelut. Työkykyohjelmasta vastaa ja sitä toteuttaa työ- ja elinkeinoministeriö yhteistyössä sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön kanssa.

Parlamentaarinen jatkuvan oppimisen uudistus (2019-2023) keskittyy työikäisiin 25-64v. Uudistuksen yhteydessä ikääntyneet työikäiset (55-64v.) on tunnistettu aliedustetuksi ryhmäksi, joiden osallistumista jatkuvaan oppimiseen ja osaamistasoa halutaan nostaa. Uudistuksen toimeenpanossa Jatkuvan oppimisen ja työllisyyden palvelukeskuksella (Jotpalla) on merkittävin rooli pyrkiä vaikuttamaan aliedustettujen ryhmien osallistumis- ja osaamistasoon. Esimerkiksi EU:n elpymis- ja palautumistukivälineestä rahoitettaviin koulutuksiin osallistuneista vähintään 1500 tulee olla aliedustettuihin ryhmiin kuuluvia (ml. ikääntyneet). Ikääntyvät työikäiset huomioidaan myös muissa Jotpan rahoitushauissa.

Elinikäisen ohjauksen strategian mukaan vuosina 2020-2023 parannetaan ohjauksen saatavuutta, vahvistetaan elinikäisiä urasuunnittelutaitoja sekä edistetään työelämässä tapahtuvaa osaamisen tunnistamista, hankkimista ja urasuunnittelua. Strategiasta vastaavat opetus- ja kulttuuriministeriö sekä työ- ja elinkeinoministeriö.

Ikärakenteen muutoksen seurauksena ikääntyvien palvelujen tarve kasvaa ja sen myötä ikääntyneiden palveluihin tarvitaan nykyistä enemmän henkilöstöä. Samanaikaisesti työikäisen väestön määrä vähenee. Ikääntyneiden palveluihin tarvitaan siten paljon uusia työntekijöitä, mutta on myös tärkeää pitää jokainen nykyinen alan osaaja työssä ja

työkykyisenä. Eettinen kuormitus ja monet muut työn psykososiaaliset kuormitustekijät ovat vanhustyössä muuta sote-alaa yleisempiä. Jotta alan pito- ja vetovoimaa voidaan ylläpitää ja vahvistaa, tulee panostaa ikäihmisten palveluissa työskentelevien työhyvinvointiin: vähentää työn kuormitustekijöitä ja hillitä niiden haitallisia vaikutuksia.¹⁹ Etenkin kasautuvan kuormituksen vähentäminen on tärkeää. Työkyvyn tukeminen ja ylläpitäminen iäkkäiden palvelujen henkilöstön parissa on siten hyvin tärkeää myös tulevaisuudessa ja vaatii päätöksentekijöiden, johdon ja esihenkilöiden sekä työntekijöiden sitoutumista. Työntekijöitä voidaan tukea oman työkykynsä lukutaidossa sekä omasta hyvinvoinnista ja terveydestä huolehtimisessa. Työkyvyn lukutaito tarkoittaa sitä, että työkyvyn edistämistoimissa otetaan huomioon työn ja ammatin vaatimukset sekä vaikutukset, ja toiminta räätälöidään niiden mukaan. Työyhteisöissä tulee arvioida kokonaisvaltaisesti eri ikäisten tarpeita ja toimenpiteitä työkyvyn ja hyvinvoinnin ylläpitämisessä ja parantamisessa. Monia iäkkäiden palvelujen henkilöstön parissa pilotoituja ikääntyvien työntekijöiden toimintakykyä tukevia ja työuria pidentäviä malleja voidaan hyödyntää myös laajemmin sote-alalla sekä mahdollisesti soveltuvin osin muilla aloilla.

Työn ja työympäristön muutokset ikäihmisten palveluissa ovat arkipäivää ja muutosten hallitseminen työurien pidentämisen näkökulmasta on tärkeää. Työpaikkojen hyvä sopeutumiskyky ympäröiviin olosuhteisiin on ensiarvoisen tärkeää. Työpaikalla yhteisöohjautuva toimintatapa ja kehittämisosaaminen mahdollistavat notkeat ratkaisut muuttuvan työympäristön haasteisiin. Yhteisöohjautuvuus tarkoittaa työn organisoimista ja koordinoitua yhdessä²⁰. Se mahdollistaa työntekijän itseohjautuvuuden, jolloin hän pystyy edistämään yhteisiä päämääriä itsenäisesti, omaa harkintaansa käyttäen ilman tarvetta kysyä kaikkeen lupaa esihenkilöltä. Yhteisöohjautuva toimintatapa lähtee liikkeelle johtajien kyvystä luottaa työntekijöihin²¹. Valmentavalla (sitouttavalla) johtamisella vahvistetaan työntekijöiden autonomiaa, kompetenssia ja yhteenkuuluvuutta²², jotka vahvistavat työn-

19 Työterveyslaitoksen politiikkasuositus: Vanhustyön eettinen kuormitus vähenee panostamalla työhyvinvointiin. <https://www.ttl.fi/tyoelaman-suunta/politiikkasuositukset/politiikkasuositus-vanhustyon-eettinen-kuormitus-vahenee-panostamalla-tyohyvinvointiin>

20 Salovaara, P. (2020) Johtopäätös – Yhteisöt ja organisaatiot pomokulttuurin jälkeen. Teos.; Martela, F. (2021) Itseohjautuvuus on yhteisöohjautuvuutta – Ja sen lupaus on suuri. In M. Gamrasni (toim.), Matkaopas yhteisöohjautuvuuteen. Haaga-Helion julkaisut 3/2021; Martela, F., Hakanen, J. J., Hoang, N., & Vuori, J. (2021). Itseohjautuvuus ja työn imu Suomessa – Onko itseohjautuvuus työhyvinvoinnin vai -pahoinvoinnin lähde? Kansallisesti edustavaan aineistoon (N = 2000) perustuva analyysi. (Aalto University publication series BUSINESS + ECONOMY; Vuosikerta 2021, Nro 3). AALTO-YLIOPISTO. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-64-0359-5>

21 Aura, Ossi, et al. "Itseohjautuvuuden johtaminen 2020." Saatavilla 7 (2021): 2021.

22 Schaufeli, W.B. (2015), "Engaging leadership in the job demands-resources model", Career Development International, Vol. 20 No. 5, pp. 446-463. <https://doi.org/10.1108/CDI-02-2015-0025>

tekijöiden sisäistä motivaatiota ja sitoutumista alaan sekä työpaikkaan. Kun ihmisillä on valtaa tehdä omaa työtään koskevia päätöksiä, on tällä pääsääntöisesti myönteinen vaikutus heidän työhyvinvointiinsa.²³

Työympäristön muuttuminen ja alan vetovoimaisuuden turvaaminen ikäihmisten palveluissa edellyttää ammatilliseen osaamiseen ja uusiin uramalleihin panostamista. Ammatillinen osaaminen voidaan nähdä moniulotteisena kokonaisuutena. On tärkeää huolehtia työuran aikaisen osaamisen uudistamisesta erilaisissa elämäntilanteissa, erilaisissa työsuhteissa ja erilaisissa koulutustarpeissa olevien ihmisten näkökulmasta. On myös tarpeen ottaa käyttöön uusia kansallisia malleja ammatillisen kehittymisen ja urapolkujen mahdollistamiseksi. Ikäihmisten palveluissa oppimistarpeet on tarpeen nähdä aiempaa laaja-alaisemmin. Perusosaamisen tukemisen, kliinisen ja gerontologisen osaamisen sekä vuorovaikutustaitojen osaamisen lisäksi moniammatillisen yhteistyön ja digitaitojen osaamisen kehittäminen on tärkeää. Jokaisella ammattilaisella tulisi olla mahdollisuus oppia uutta työssään. Tämä on tärkeää niin yksilön kuin organisaation kehityksen kannalta.

Lisäksi työntekijöiden yksilöllisyys ja erilaiset odotukset ja tarpeet sekä työyhteisön moninaisuus tulee ottaa aiempaa paremmin huomioon. Työntekijöiden työkykyisyydessä voi ilmetä eroja ja muutoksia. Moninaisuutta ymmärtämällä esihenkilö ja työyhteisö voivat paremmin ja joustavammin organisoida työtä sekä johtaa yksilöllisemmin työyhteisöä, jossa kaikki työntekijät voivat hyvin. Digitalisaation, teknologian kehittymisen ja globalisaation etenemisen myötä joudumme harkitsemaan työn käsitettä, työn tekemisen tapoja ja työn merkitystä ihmisten elämässä perusteellisesti uudestaan.

Ikäihmisten palveluissa työskentelevän henkilöstön osaamisen ja jaksamisen lisäämiseksi ja alan vetovoiman parantamiseksi on tarpeen jatkaa sekä tutkimusta että kehittämistoimintaa. Työterveyslaitoksen Mitä kuuluu? -työhyvinvointikyselyssä vanhustyön yksiköiden tulokset ovat kautta linjan muita sote-alan yksiköitä heikommat. Hallituskaudella 2020-2023 kehitetyssä Hyvä veto –toimintamallissa vahvistetaan hyviin käytäntöihin pohjautuen eettistä organisaatiokulttuuria, valmentavaa johtamista sekä nuorten ja kokeneiden yhteistyötä. Tavoitteena on levittää Hyvä veto –toimintamallia laajasti ikäihmisten palveluissa käytettäväksi. Seuraavien hallituskausien kehittämistyössä hyödynnetään Hyvä veto –hankkeessa tehtyä työtä. Tutkimus- ja kehittämistoimintaa tehdään yhteistoiminnassa ikäihmisten palveluissa työskentelevien ammattilaisten kanssa, jotta löydetyt ratkaisut ja tavoitteet voidaan integroida sujuvasti organisaatioiden työprosesseihin.

23 Martela, F., Hakanen, J. J., Hoang, N., & Vuori, J. (2021). Itseohjautuvuus ja työn imu Suomessa – Onko itseohjautuvuus työhyvinvoinnin vai -pahoinvoinnin lähde? Kansallisesti edustavaan aineistoon (N = 2000) perustuva analyysi. (Aalto University publication series BUSINESS + ECONOMY; Vuosikerta 2021, Nro 3). AALTO-YLIOPISTO.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-64-0359-5>

Toimenpiteet vuosille 2023–2027

- Vahvistetaan iäkkäiden palvelujen ikääntyvän henkilöstön sisäistä motivaatiota, sitoutumista työhön sekä työhyvinvointia parantamalla esihenkilöiden ja työyhteisöjen osaamista ja ymmärrystä moninaisuuden huomioon ottamisesta ja johtamisesta sekä parantamalla mahdollisuuksia tehdä yhä useammin työtä yhteisöohjautuvasti.
- Kehitetään ja tutkitaan, miten iäkkäiden palvelujen työntekijöiden työhyvinvoinnin kehittäminen parhaiten integroidaan palvelutoiminnan ja hoidon laadun kehittämiseen sekä toimintayksiköiden omavalvontaan, tavoitteena ikäihmisten palveluissa työskentelevien työkuormituksen pysyminen hallinnassa sekä työkyvyn ja terveyden ylläpitäminen.
- Ikäihmisten palveluissa tutkitaan ja kehitetään sekä otetaan käyttöön uudenlaisia toimintamalleja moniammatillisuuden lisäämiseen ja uramalleja ammatillisen osaamisen vahvistamiseen
- Vastataan työelämän ja ikääntyvien työikäisten osaamistarpeisiin edistämällä jatkuvaa oppimista. (Vastuutaho OKM)
- Kehitetään ikääntyvien työntekijöiden (ja työnhakijoiden sekä työvoiman ulkopuolella olevien) ohjausta, neuvontaa ja urasuunnittelun tukea omien kiinnostusten, vahvuuksien ja uratavoitteiden selkiyttämiseksi hyvissä ajoin ennen eläkeikää. (Vastuutaho TEM)
- Kerätään systemaattisesti tietoa ikääntyvien työikäisten työhyvinvoinnista sekä kehitetään tapoja, joilla tietoa voidaan hyödyntää yhä paremmin alueellisesti ja kansallisesti tiedolla johtamisen tueksi
- Vahvistetaan esihenkilöiden ja työntekijöiden työhyvinvoinnin kehittämisosaamista.
- Osallistetaan henkilöstöä toiminnan kehittämiseen ja levitetään parhaita käytäntöjä alueellisesti ja valtakunnallisesti, jotta kehittämisen tulokset jalkautuvat työyhteisöihin
- Tehdään yhteistyötä poikkihallinnollisen, sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön riittävyys- ja saatavuuden -ohjelman sekä TYÖ2030 -ohjelman, Elinikäisen ohjauksen strategian, Työkykyohjelman, Työterveyslaitoksen ja julkisen alan eläkevakuuttaja KEVA:n työkykyä tukevan toiminnan kanssa

Toimenpide-ehdotukset vuosille 2027–2030

- Jatketaan laajoja kehittämis- ja tutkimushankkeita, hyvien käytäntöjen toimeenpanoa ja niiden seuranta
- Osallistetaan henkilöstöä toiminnan kehittämiseen

Päävastuutaho: STM

3.2 Iäkkäät ovat toimintakykyisiä pidempään

Tavoitteet vuoteen 2030

- Iäkkäiden toimintakyky ja osallisuus ovat vahvistuneet siten, että aktiivisten, toimintakykyisten elinvuosien määrä on kasvanut
- Iäkkäiden toimintakykyä ylläpidetään toimintavoilla, joilla tuetaan iäkästä väestöä terveyden, hyvinvoinnin ja turvallisuuden edistämiseksi kuten mielen hyvinvoinnin, mielenterveyden, osallisuuden, turvallisuuden tunteen, aktiivisuuden, sosiaalisten suhteiden vahvistamiseen ja yksinäisyyden vähentymiseen sekä liikunnan, ravitsemuksen, päihitteettömyyden ja muiden terveellisten elintapojen edistämiseen.
- Panostamalla toimintakyvyn heikkenemisen varhaiseen tunnistamiseen ja kohdentamalla heille ennaltaehkäiseviä toimia, on vähennetty toimintakyvyn laskua ja sairastavuutta, erityisesti muistisairauksia
- Suositukset ja toimenpiteet iäkkäiden toimintakyvyn ylläpitämiseksi pohjautuvat näyttöön perustuvaan tietopohjaan
- Iäkkäiden osallisuus ja itsemääräämisoikeus ovat vahvistuneet sekä mahdollisuus tehdä valintoja pohjautuen yksilöllisiin ominaisuuksiin ja mieltymyksiin.

Taustaa

Toimintakyky on moniulotteinen käsite, jota jäsennetään lukuisin eri tavoin. Toimintakyvyn ulottuvuudet kytkeytyvät toisiinsa, ympäristön mahdollisuuksiin ja vaatimuksiin sekä yksilön terveydentilaan ja muihin henkilökohtaisiin ominaisuuksiin. Se on kyvykkyyttä ja mahdollisuuksia tehdä arkielämän ratkaisuja ja valintoja sekä elää toimintakyvyn heiketessä hyvää elämää. Jokaisella ihmisellä tulee olla mahdollisuus määritellä itse se mitä hänen hyvä elämänsä sisältää. Tähän kuuluu, että voi tehdä ratkaisuja ja valintoja omista lähtökohdistaan huomioiden omat henkilökohtaiset ominaisuudet, kuten etnisyyden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, seksuaalisen suuntautumisen, sukupuolen tai jonkin muun henkilökohtaisen ominaisuuden ja mieltymyksen.

Toimintakyvyn ulottuvuuksia ovat mm. fyysinen, psyykinen, kognitiivinen ja sosiaalinen toimintakyky. Toimintakykyisyys antaa ihmiselle edellytyksiä selviytyä hänelle itselleen merkityksellisistä ja välttämättömistä jokapäiväisen elämän toiminnoista siinä ympäristössä, jossa hän elää. Fyysinen toimintakyky ilmenee kykyinä liikkua ja liikuttaa itseään. Myös aistitoiminnot kuten näkö ja kuulo luetaan usein kuuluvaksi fyysisen toimintakyvyn alueelle. Psykkisellä toimintakyvyllä tarkoitetaan ihmisen voimavaroja, joiden avulla hän kykenee selviytymään arjen haasteista ja kriisitilanteista, kuten elämänhallintaan, mielen hyvinvointiin ja mielenterveyteen liittyviä tekijöitä. Kognitiivinen toimintakyky on tiedonkäsittelyn eri osa-alueiden yhteistoimintaa, joka mahdollistaa ihmisen suoriutumisen arjessa, kuten tiedon vastaanottaminen ja käsittely. Se kattaa mm. muistiin,

hahmottamiseen ja oppimiseen liittyviä toimintoja. Sosiaalisen toimintakyvyn kokonaisuus muodostuu yksilön, sosiaalisen verkoston, ympäristön, yhteisön ja yhteiskunnan välisissä dynaamisissa vuorovaikutussuhteissa. Tämä toimintakyvyn osa-alue ilmenee esimerkiksi sosiaalisissa suhteissa, vuorovaikutustilanteissa, sosiaalisena aktiivisuutena ja osallisuuden kokemuksina²⁴. Toimintakykyyn vaikuttaa myös sosioekonominen tilanne. Heikko taloudellinen tilanne voi vaikuttaa mahdollisuuksiin osallistua ja olla aktiivinen. Pienituloisuus voi vaikuttaa myös sosiaalisiin suhteisiin ja yksinäisyyden kokemiseen.

Yhä useammat ihmiset pysyvät aktiivisina pidempään, pidentävät työuraansa ja osallistuvat sosiaaliseen toimintaan eläkkeelle jäämisen jälkeen. Terveempien elintapojen ja lääketieteen kehittymisen ansiosta useimmat ikäihmiset ovat hyväkuntoisia ja voivat valita, miten viettävät aikansa. Tietyn kronologisen iän merkitys terveyden ja toimintakyvyn kannalta on toinen kuin edellisillä sukupolvilla. Eliniän pitenemisestä on seurannut pidempi hyväkuntoinen elinaika. Nämä uudet realiteetit muuttavat käsitystämme ikääntymisestä ja tuovat valokeilaan ikääntyneiden tärkeän panoksen yhteiskuntaan ja talouteen sukupolvien välisen oppimisen ja yhteenkuuluvuuden kautta²⁵.

Huonokuntoinen aika elämän lopulla ei näytä kuitenkaan lyhentyneen, vaan sinne kasautuu entistä enemmän toimintakyky- ja terveysongelmia. Eliniän kohotessa ja hoidon tehostuessa aiempaa enemmän palveluja tarvitsevien ikäihmisten määrä kasvaa²⁶. Pitkäikäisyyden yleistyessä on varauduttava toimintakykyä ylläpitäviin toimiin sekä palvelutarpeen kasvuun. Näyttää on siitä, että kaikenkuntoisten ja -ikäisten ikääntyneiden toimintakyvyn ylläpitämisestä ja sairauksien ehkäisystä on hyötyä²⁷.

Suomessa muistisairauteen sairastuu vuosittain arviolta 14 500 ihmistä, myös työikäisiä. Yhteensä muistisairautta sairastavia on noin 200 000 ihmistä. Ikäihmisten määrän lisääntyessä samassa suhteessa lisääntyy myös muistisairauksia sairastavien määrä. Muistisairauksien varhainen tunnistaminen mahdollistaa sen, että muistisairaahan henkilön ja hänen läheistensä hyvinvointia voidaan tukea ennaltaehkäisevin ja toimintakykyä parantavin toimin²⁸.

24 <https://thl.fi/fi/web/toimintakyky/mita-toimintakyky-on>

25 VIHREÄ KIRJA VÄESTÖN IKÄÄNTYMISESTÄ. Sukupolvien välisen solidaarisuuden ja vastuullisuuden edistäminen. Euroopan komissio. Brysseli 2021. <https://op.europa.eu/fi/publication-detail/-/publication/d918b520-63a9-11eb-aeb5-01aa75ed71a1>

26 Jylhä, M., Enroth, L., Halonen, P. Vanhoista vanhimpien terveys ja toimintakyky. Lääketieteellinen aika-kauskirja Duodecim, 2019;135(11):1085-91. <https://www.duodecimlehti.fi/duo14950>

27 Pitkälä K, Strandberg T. Sairauksien ehkäisy kannattaa vielä vanhanakin. LÄÄKETIETEELINEN AIKAKAUSKIRJA DUODECIM 2018;134(11):1141-8

28 Ngandu T, Kivipelto M. Monimuotoiset elintapainterventiot muistisairausedidemian ehkäisyssä LÄÄKETIETEELINEN AIKAKAUSKIRJA DUODECIM 2018;134(24):2547-53

Toimintakykyyn voidaan vaikuttaa monenlaisilla toimilla, joista osa kohdentuu suoraan ikääntyvän toimintaan ja osa yhteiskunnan tarjoamiin toimintamalleihin, rakenteisiin ja palveluihin. Yksi keino on edistää terveellisiä elintapoja, joista keskeisiä ovat liikunnan ja hyvän ravitsemuksen edistäminen. Toinen keskeinen keino on mielen hyvinvointia tukevien toimien edistäminen. Aktiivinen arki, jossa on osallisuutta tukevia elementtejä ja jonka sisältöihin iäkkäillä itsellään on mahdollisuus vaikuttaa, parantavat elämänlaatua ja ylläpitävät toimintakykyä.

lääkäiden toimintakykyyn vaikuttavat myös asumisen ja asuinympäristöjen ikäystävällisyys, esteettömyys, turvallisuus, lähipalvelujen ja palvelujen saatavuus, koulutus-, kulttuuri- ja taidemahdollisuudet, pääsy luontoon, liikunta- ja arkiliikunta- sekä muut harrastusmahdollisuudet ja ikäteknologian tuomat hyödyt toimintakyvyn ylläpitämisessä. Julkisen liikenteen ja taksipalvelujen tarjoajien on mukauduttava toiminta- tai liikuntarajoitteisten matkustajien määrän lisääntymiseen ja investoitava esteettömään liikenneinfrastruktuuriin ja ajoneuvoihin. Turvallisuutta ja turvallisuuden tunnetta edesauttaa se, että ikäihmisellä on omat valmiudet turvallisuuden ylläpitämiseen kunnossa. Turvallisuusviranomaisten viestinnällä on merkittävä vaikutus turvallisuuden tunteeseen ja sillä voidaan vaikuttaa rikoksiin ennalta estävästi.

Elämänkaariajattelun lähtökohtana on, että ihmisen kehitys ja oppiminen jatkuvat koko elämän ajan. Elämänkaariajattelusta teemoja ovat muun muassa elinikäinen oppiminen ja terveet elintavat, jotka omaksutaan usein jo lapsuudessa. Elämän mittainen näkökulma auttaa ymmärtämään, että ikääntymiseen on mahdollista vaikuttaa. Vanhuudessa realisoituvat ongelmat voivat olla seurausta aiemmista elämänvaiheista. Ehkäisemällä ja lieventämällä erilaisten riskitekijöiden vaikutuksia ja tukemalla ihmisten voimavarojen kehittymistä ja käyttöä koko elinajan, on mahdollista tavoitella aktiivista ja tervettä vanhuutta tulevaisuudessa.

Jatkuva oppiminen voi viivästyttää muistisairauden puhkeamista ja ehkäistä vanhuuteen liittyvää kognitiivista heikkenemistä. Se tukee myös ikääntyneiden aktiivista toimimista yhteiskunnassa. Kansalaistaitojen, kuten digi- ja lukutaitojen kehittäminen ja vaikuttamismahdollisuuksien tukeminen ovat tärkeää elinikäisen demokratiaan osallistumisen kannalta. Mahdollisuus vaikuttaa ja osallistua liittyvät vahvasti itsemääräämisoikeuden ja merkityksellisyyden kokemukseen²⁹.

29 VIHREÄ KIRJA VÄESTÖN IKÄÄNTYMISESTÄ. Sukupolvien välisen solidaarisuuden ja vastuullisuuden edistäminen. Euroopan komissio. Brysseli 2021. <https://op.europa.eu/fi/publication-detail/-/publication/d918b520-63a9-11eb-aeb5-01aa75ed71a1>

Vuosina 2020-2023 ikäohjelmassa toteutettiin poikkihallinnollisesti laajasti eri toimenpiteitä iäkkäiden toimintakyvyn parantamiseksi.

- Osana Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus –ohjelmaa toteutettiin elintapaneuvontaa muistisairausten riskissä oleville henkilöille mm. FINGER –toimintamallin avulla. FINGER-tutkimus osoittaa, että FINGER –toimintamallin avulla ikääntyneet muuttavat elintapojaan terveellisemmiksi, heidän muisti- ja ajattelu-toimintonsa säilyvät ja riski muistihäiriöihin pienenee.
- Terveysten ja hyvinvoinninlaitoksen toimesta toteutettiin Kansallista muistipalvelupolku –hanketta, jossa painotettiin muistiongelmien varhaista tunnistamista ja palveluiden piiriin pääsemistä sekä elintapaohjausta. Muistipalvelupolkumalli sovitetaan osaksi sosiaali- ja terveyskeskustoimintaa.
- Taiteen edistämiskeskus ja opetus- ja kulttuuriministeriö toteuttivat Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille –ohjelmaa, jossa kehitettiin kulttuurilähetetoimintaa vähävaraisille sekä etsivän kulttuurityön toimintamallia syrjäytymisvaarassa oleville ikäihmisille.
- Opetus- ja kulttuuriministeriön toteuttaman Liikkuminen ja digitaidot –ohjelman tavoitteena oli ikäihmisten hyvinvoinnin ja toimintakyvyn parantaminen ja ylläpitäminen fyysisen aktiivisuuden, liikunnan ja terveellisten elintapojen avulla sekä viestintäkampanjan avulla.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö teki selvityksen ikäihmisten sivistyksellisten oikeuksien toteutumisesta sekä koronapandemiaan liittyvän selvityksen ikäihmisten digitaidoista ja medialukutaidosta, resilienssistä ja yksinäisyydestä/yhteisöllisyyden puutteesta.
- Valtion ravitsemusneuvottelukunta jalkautti mm. ammattihenkilöiden täydennuskoulutuksen ja verkkomateriaalin avulla Kansallista portaalipohjaa ikääntyneiden ruokapalveluille.
- Liikenne- ja viestintäministeriö ja Traficom kehittivät Turun seudun joukkoliikenteeseen toimintamalleja, joiden avulla digitaaliset palvelut ovat mahdollisimman helppokäyttöisiä iäkkäiden näkökulmasta.

Palvelujärjestelmän kestävyys edellyttää, että iäkkäät ovat toimintakykyisiä nykyistä pidempään. Väestön toimintakyvyn edistäminen ja ylläpitäminen vaativat edelleen laajan joukon toimijoita poikkihallinnollisesti yhteiskunnan eri sektoreilta aina yhdyskuntasuunnittelusta ja palvelujärjestelmän kehittäjästä vapaaehtoisjärjestöjen toimijoihin. Myös iäkkäiden läheisten, omaisten ja omaishoitajien tukeminen on tärkeää. Sosiaali- ja terveyspalvelujen tehtävä on huolehtia, että iäkkään ihmisen toimintakykyä ylläpidetään erilaisin ja riittävien ennaltaehkäisevien ja kuntoutuksen keinoin. Oikeaan aikaan käynnistetty ja riittävä kuntoutus parantaa iäkkäiden toimintakykyä ja ehkäisee toimintakyvyn heikkene- mistä sekä vähentää muiden palvelujen tarvetta.

Tärkeää on myös muistisairauksien varhainen tunnistaminen, palveluiden piiriin pääseminen sekä elintapaohjaus. Elintapaohjaus on tärkeää myös jo palvelujen tarpeessa oleville iäkkäille henkilöille, jolloin säännöllisten, raskaiden palveluiden tarvetta voidaan vähentää tai myöhäistää. Tämä edellyttää eri ammattiryhmiltä osaamista ja sen kehittämistä riskiryhmien tunnistamiseksi sekä toimivaa palvelujärjestelmää. Iäkkäiden toimintakyvyn kohentaminen, terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen on toteutettava itsemääräämisoikeutta kunnioittaen ja niin, että huomioidaan eri ihmisten erilaiset tarpeet ja hyvinvoinnin eri alueiden yksilöllinen merkitys eri ihmisten kokonaishyvinvoinnille ja -toimintakyvylle. Toimintakykyä ja toimenpiteitä tulee arvioida laajasti luotettavilla mittareilla ja päätöksen teon tulee pohjautua näyttöön perustuvaan tietopohjaan.

Toimenpiteet vuosille 2023–2027

- Jatketaan hyvien jo olemassa olevien ja uusien käytäntöjen ja toimintamallien käyttöönottoa ja kehittämistä iäkkäiden toimintakyvyn tukemisessa, esimerkiksi elintapaohjauksen, muistisairauksien, kuntoutuksen, liikunnan, ravitsemuksen, mielen hyvinvoinnin, mielenterveyden, kulttuurihyvinvoinnin ja kansalaistoiminnan alueilla, kunnioittaen iäkkäiden yksilöllisiä ominaisuuksia ja mieltymyksiä sekä itsemääräämisoikeutta
- Jatketaan aiemmin tehdyn kehittämistyön pohjalta iäkkäiden toimintakyvyn tukemisen arviointi-, toteuttamis- ja levittämismallien kehittämistä sekä vaikutusten arviointia alueellisesti ja kansallisesti
- Kehitetään ja otetaan käyttöön toimivia käytänteitä hyvinvointialueiden ja kuntien toteuttamaan yhdenvertaisen hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämisen ja kuntien muun toiminnan sekä kolmannen sektorin välisen yhdyspintatyön ja yhteistyön parantamiseksi
- Huolehditaan, että ohjausta, neuvontaa ja turvallisuusviestintää suunnataan ikäihmisten turvallisuuden ylläpitämisen tarpeisiin
- Kehitetään ja otetaan käyttöön iäkkäiden henkilöiden osallisuutta parantavia toimintakäytänteitä palveluissa ja muussa toiminnassa iäkkäiden toimintakyvyn tukemiseksi
- Tuetaan ikäihmisten tasavertaisia mahdollisuuksia aktiiviseen kansalaisuuteen ja elinikäiseen oppimiseen
- Rakennetaan näyttöön perustuvaa tietopohjaa, jonka avulla saadaan luotettavaa ja vertailukelpoista tietoa väestön ikääntymiseen varautumisessa ja taloudellisen kestävyuden varmistamisessa (esim. RAI –mittariston laajempi hyödyntäminen, laatuindikaattorit).

Toimenpide-ehdotukset vuosille 2027–2030

- Jatketaan hyvien ja toimivien toimintamallien käyttöä

Päävastuutaho: STM

3.3 Teknologia on lisännyt hyvinvointia

Tavoitteet vuoteen 2030

- Teknologian hyödyntäminen ikäihmisten hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen sekä hoidon ja huolenpidon tukena on lisääntynyt. Teknologiset ratkaisut sisältyvät luontevana osana ikääntyvän henkilön omasta hyvinvoinnista, terveydestä ja toimintakyvystä huolehtimiseen sekä palvelujärjestelmään.
- Iäkkäät pystyvät hyödyntämään itsenäistä arkea tukevaa teknologiaa monipuolisesti kykijensä mukaan. Yhteiskunta tukee ikääntyneiden yhdenvertaisia mahdollisuuksia teknologian hyödyntämiseen ja ehkäisee digisyrjäytymistä.
- Teknologian hyödyntäminen on lisännyt ammattilaisten työhyvinvointia keventämällä työtä ja mahdollistamalla uudenlaisia työmuotoja. Ammattilaisia tuetaan jatkuvaan osaamisen kehittämiseen teknologian hyödyntämisessä.
- Ammattilaiset, ikäihmiset ja heidän omaisensa osallistuvat teknologian kehittämiseen ja käyttöönoton suunnitteluun. Asenteet teknologian käyttöön ovat myönteisiä.
- Teknologian käyttöönoton vaikutuksia ja vaikuttavuutta seurataan ja hyödynnetään tiedolla johtamisessa. Analytiikan ja tekoälyn käyttö suurten tietomasojen hyödyntämisessä on parantanut toiminnan kustannusvaikuttavuutta, laatua ja läpinäkyvyyttä.
- Lainsäädännön kautta huolehditaan teknologian eettisestä, vastuullisesta ja perus- ja ihmisoikeuksia kunnioittavasta hyödyntämisestä. Lainsäädäntö tukee teknologian mahdollisuuksien täysimääräistä hyödyntämistä.
- Suomi on ikätekniikan kehittämisen ja hyödyntämisen mallimaa ja kokeuksiamme sekä osaamistamme hyödynnetään laajasti maailmalla. Teknologian vienti on luonut hyvinvointia Suomeen esimerkiksi työpaikkoina, investointeina ja uusina ratkaisuina.

Taustaa

Teknologian kehitys luo uudenlaisia mahdollisuuksia hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen sekä vaihtoehtoja palveluiden toteuttamiselle. Toimiviksi osoitettujen teknologiaratkaisujen hyödyntäminen voi parantaa iäkkäiden ihmisten hyvinvointia ja tehostaa palvelujärjestelmän toimintaa. Teknologia voi tukea ihmisiä elämään terveellisemmin, saamaan tukea sairautensa hoitoon ja kuntoutukseen, asumaan itsenäisesti kodeissaan ja liikkumaan turvallisesti sen ulkopuolella. Sähköiset omahoitopalvelut sekä niihin kytketty omien tietojen hallinta tukevat terveysongelmien ennaltaehkäisyä, palvelun tarpeen itsearviointia ja itsenäistä selviytymistä. Oman terveyden ja terveellisten elintapojen seuranta lisääntyy ja erilaiset älykkäät mittalaitteet arkipäiväistyvät. Myös erilaiset

turvallisuuteen ja turvallisuuden tunteeseen liittyvät ratkaisut ja palvelut lisääntyvät, samoin kuin liikkumisen, paikantamisen, seurannan ja hälyttämisen teknologiat ja niiden käyttö.

Digitalisaation ja etäteknologian avulla ihmiset voivat osallistua yhteiskunnan toimintaan paikasta ja ajankohdasta riippumatta. Yhteiskunnan palveluja voidaan tarjota haja-asutusalueille ja toimintarajoitteisille henkilöille. Teknologian avulla voidaan luoda edellytyksiä sekä kansalaisten itsenäiselle toiminnalle osana yhteiskuntaa että kotona pidempään pärjäämiselle. Samalla on huolehdittava, että kukaan ei syrjäydy yhteiskunnan toiminnoista yhä syvenevän digitalisaation vuoksi. Iäkkäät ovat heterogeeninen joukko teknologian käyttäjinä ja hyödyntäjinä ja kaikille digitaalisten laitteiden käyttö ei ole mahdollista tuetunakaan. Teknologian käyttöönoton ohella tulee huolehtia, että ihmisten itsemääräämisoikeus ja mahdollisuus vaikuttaa oman hoidon järjestämiseen toteutuvat. Palvelut tulee turvata myös sellaisille ikääntyneille, jotka eivät fyysisen tai kognitiivisen toimintakyvyn heikkenemisen vuoksi pysty itsenäisesti käyttämään helppokäyttöisiääkään laitteita, vaikka tarjolla olisi tukeakin. Palvelujen saatavuus ja saavutettavuus täytyy tarvittaessa mahdollistaa kaikissa palvelukanavissa. Puolesta-asioinnin on oltava tietoturvallista ja kielelliset oikeudet huomioitu. Lailla digitaalisten palvelujen tarjoamisesta tavoitellaan sitä, että digitaalisten palvelujen käyttö on mahdollista mahdollisimman monille ja digipalveluja kehitetään entistä asiakaslähtöisemmin. Lain taustalla on Euroopan Unionin saavutettavuusdirektiivi. Laissa säädetään vähimmäisvaatimukset julkisen hallinnon verkkopalveluiden saavutettavuudelle sekä miten tätä valvotaan.

Tulevina vuosina yhä useammat ikääntyvät ovat entistä tottuneempia teknologiaan ja osaavampia digitaidoissa, mutta ikääntyminen tuo myös rajoitteita kykyyn omaksua uutta. Teknologian käytölle voi olla myös muita esteitä.³⁰ Teknologian edelleen lisääntyessä iäkkäät tarvitsevat nykyistä enemmän tukea, opastusta ja koulutusta teknologian jatkuvaan oppimiseen, digi- ja medialukutaitoon ja digihaavoittuvuuden vähentämiseen. Teknologian kehittyessä ja sähköisten palvelujen lisääntyessä, käytettävyyden ja turvallisuuden merkitys korostuu ja samalla on huolehdittava kaikkien mukana pitämisestä ja osallisuudesta.

Luottamusta digitaalisiin palveluihin ja teknologisten välineiden käyttöön lisätään vahvistamalla iäkkäiden ihmisten toimijuutta, osallistumista teknologian kehittämiseen ja yhteiskunnallista osallisuutta yleisesti³¹. Sidosryhmien kanssa on käytävä aktiivista yhteiskunnallista keskustelua tietosuojasta, digisyrjäytymisestä, itsemääräämisoikeudesta ja etiikasta. Eri organisaatiot kehittävät toimintamalleja, joilla edistetään tietosuojaa,

30 <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0160791X19301794>

31 https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/143084/YP2104_Korjonen-Kuusipuro%26Saari.pdf?sequence=1&isAllowed=y

itseäänmääräämisoikeutta ja eettisiä toimintatapoja sekä ehkäistään digisyrjäytymistä. Lainsäädäntöä kehitetään huolehtimaan, että teknologiaa hyödynnetään vastuullisesti ja perus- ja ihmisoikeuksia kunnioittaen.

Teknologian hyödyntämisessä oleellista ei ole niinkään teknologia itsessään vaan siihen liittyvät toimintatapojen muutokset³². On huolehdittava siitä, että teknologian kehitystyö tuottaa luotettavia, tarpeisiin vastaavia ja helppokäyttöisiä ratkaisuja. Käyttäjälähtöisesti suunniteltu, esteetön ja selkokielineen teknologia omalla äidinkielellä lisää palvelujen yhdenvertaista saavutettavuutta. Palvelujen käyttöä voi edistää reaaliaikaisella tuella.³³ Uutta teknologiaa käyttöönotettaessa on toimintaprosesseja kehitettävä samanaikaisesti. Tukipalvelujen, logistiikan, huollon ja päivitysten on toimittava sujuvasti. Palvelutarpeen arvioinnissa voi tukea asiakasta pohtimaan teknologiaratkaisun käyttöönottoa. Ammattilaisten, ikääntyneiden ja omaisten palautetta varten on tarjottava helppoja palautekanavia ja toimintamalleja. Palveluja on kehitettävä jatkuvasti saadun palautteen pohjalta.

Digitaalisten palvelujen ja teknologioiden laajempi käyttöönotto palvelujärjestelmässä vaatii johdon sitoutumista, työntekijöiden osaamisen vahvistamista, työtapojen ja työprosessien muutosta, työyhteisössä teknistä tukea sekä hankintaprosessien ja -osaamisen kehittämistä. Teknologian tarjoamat mahdollisuudet voivat antaa sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisille uusia tapoja tarjota parempaa palvelua ja hoitoa lisäten myös ammattilaisten työhyvinvointia. Hyvin toimiessaan teknologiat vapauttavat ammattilaisten aikaa asiakkaiden kohtaamiseen ja lisäävät joustavuutta työtehtävissä³⁴. Teknologialla voidaan tehostaa henkilöstön työajan käyttöä, lisätä mahdollisuuksia muokata työtä ja helpottaa hoitoalan ammattilaisten työtä. Teknologian käyttöönotto luo uudenlaisia ammattilaisrooleja (esim. teknologiakoordinaattori, etähoitaja) ja voi lisätä työn kiinnostavuutta erityisesti nuorten keskuudessa. Teknologian on kuitenkin vastattava henkilöstön tarpeisiin ja oltava helppokäyttöistä, perehdyttämisen on oltava riittävää, käyttöönottoon on oltava riittävästi resursseja ja tarjolla on oltava helposti löytyvää ja saavutettavaa tukea. Ammattilaiset kokevat teknologian iäkkäiden palveluissa tarpeelliseksi silloin, kun se vastaa tarkoitustaan, on helposti käytettävää, joustavaa ja toimii ilman toimintahäiriöitä.³⁵

Teknologia voi parantaa myös tiedonkulkua, asiakas- ja potilasturvallisuutta sekä logistisia ratkaisuja. Etäteknologialla tavoitellaan parannusta terveys- ja hyvinvointipalvelujen saataavuudessa, jotta mahdollisimman monet voivat päästä palvelujen piiriin. Etäpalvelut voivat

32 Duvfa, M. Megatrendit 2020. Sitran selvityksiä 162. Vantaa 2020.

33 https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/142805/URN_ISBN_978-952-343-687-9.pdf?sequence=1&isAllowed=y

34 <https://hbr.org/2017/01/the-neuroscience-of-trust>

35 <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/104482>

myös tuoda asiakkaiden ulottuville laajemman palveluvalikoiman kuin fyysisinä palveluina on mahdollista toteuttaa. Niihin voi kuulua myös erilaisia elämyksellisiä palveluja ja kokemuksia, joita ei muulla tavoin voida toteuttaa.

Nykyisin sovellukset ja muut laitteet ovat usein yksittäisiä ja irrallisia toisistaan. Jatkossa on tärkeää varmistaa ratkaisujen yhteentoimivuus ja kehittää alustoja, joihin voidaan kattavasti koota eri ratkaisuja. Alustalta voidaan poimia asiakkaalle sopiva ratkaisukokonaisuus. Teknologian käyttöönotossa noudatetaan sote-tiedonhallinnan ja digitalisaation kansallisia linjauksia. Irralliset teknologiaratkaisut ja niiden tuottama data pyritään kytkemään osaksi sosiaali- ja terveyshuollon kokonaisarkkitehtuuria. Näin tuetaan sitä, että teknologiat ja digipalvelut tuottavat tietopohjaa nykyistä laajemmin tiedolla johtamisen kehittämiseksi myös ikääntyneiden osalta. Teknologian ja datan hyödyntäminen täysimääräisesti vaatii myös lainsäädännön uudistamista. Kotihoidossa jo nyt käytössä olevia teknologiaratkaisuja ollaan tuomassa sääntelyn piiriin, jolloin voidaan varmistaa, että ratkaisut noudattavat lainsäädäntöä ja mm. yksityisyydensuojasta huolehditaan eikä henkilötietoa kerätä tai käsitellä tarpeettomasti.

Tiedolla johtaminen

Jotta viranomaiset voivat johtaa, ohjata ja valvoa sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmää, tulee käytössä olla vertailukelpoista tietoa. Tällä hetkellä tiedolla johtamiseen ei ole tarpeeksi riittävää ja laadukasta tietopohjaa ja tietorakenteita sosiaali- ja terveydenhuollossa. Laki sosiaali- ja terveystietojen toissijaisesta käytöstä mahdollistaa tarvittavien tiedolla johtamisen käytäntöjen, tiedontuotantomallien, tietosisältöjen ja -järjestelmien kehittämisen.

Sosiaali- ja terveysministeriö on käynnistänyt Toivo-ohjelman hyvinvointialueiden tiedolla johtamisen ja valtakunnallisten viranomaisten tiedon tuotannon, tietovarantojen sekä tiedon johtamisessa tarvittavien tiedonhallintaratkaisujen kehittämiseksi. Tavoitteena on luoda yhtenäinen ja kattava tietopohja, joka auttaa hyvinvointialueita järjestämään oikeat ja riittävät sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut tehokkaasti. Toivo-ohjelmassa tehtävän tiedolla johtamisen kehitystyön lisäksi on käynnissä myös muita toimia, jotka tulevat parantamaan sekä hyvinvointialueiden että kansallisen tason tietojohdamisen mahdollisuuksia. THL on avannut julkisen tietokannan iäkkäiden säännöllisten palvelujen asiakaskunnan toimintakyvystä ja palvelurakenteesta. Uudesta läkkäiden säännöllisten palvelujen RAI-tietokannasta saatavat tiedot kuvaavat monipuolisesti iäkkäiden voimavaroja, toimintakykyä, läheisavun saantia ja sosiaalisuutta säännöllisissä palveluissa.

Teknologiset ratkaisut ja sote-tietojen toissijainen käyttö tehostavat esimerkiksi tietojen keräämistä, läpinäkyvyyttä, jakamista ja asiakkaan palvelutarpeen arviointia. Näin resurssit vapautuu tehtäviin, jotka edellyttävät henkilökohtaista ohjausta ja neuvontaa. Uudet

työkalut voivat vähentää kalliiden korjaavien toimenpiteiden tarvetta ja lisätä siten kustannustehokkuutta. Hyvinvointivaikutukset huomioiva päätöksenteko tukee investointeja hyvinvointiin ja sillä voidaan myös osaltaan hillitä kustannusten kasvua. Yhteensopivien tietojärjestelmien kehittäminen osana sote-kokonaisarkkitehtuurin toimeenpanoa on keskeisessä asemassa teknologian hyödyntämisessä.

Teknologian vaikutusten ja vaikuttavuuden ymmärtämiseen tarvitaan myös riittävän laajoja, korkealaatuisia ja toistettavia tutkimusasetelmia. Esimerkiksi teknologian käytön vaikutuksista henkilöstötarpeisiin ei vielä ole riittävästi tietoa, jonka varassa pystyttäisiin luotettavasti arvioimaan teknologian korvaaman henkilöstöresurssin osuus.

Teknologian kehitys tarjoaa liiketoimintamahdollisuuksia yrityksille. Teknologian hyödyt tarvitaan nopeasti ja laajasti ikäihmisten ja ikääntyvän väestön käyttöön. Ikäihmisten palvelujärjestelmä tarvitsee tietoon perustuvia vaikuttavia ratkaisuja pystyäkseen vastaamaan nopeasti kasvavaan palvelujen tarpeeseen. Myyjä, ostaja ja valvova viranomainen tarvitsevat yhteisen käsityksen teknologiaratkaisun vaikuttavuudesta – tätä voidaan arvioida esimerkiksi Digi-HTA –menetelmän avulla. Erityisesti tarvitaan toimintamallia, joka sovittaa tehokkaasti yhteen erilaisia teknologioita perinteisiin palvelumuotoihin muodostaen niistä toimivan ja teknologian mahdollistamana nykyistä laajemman ikäihmisten palvelukokonaisuuden. Parhaiden ratkaisujen kehittäminen ja pilotointi Suomessa tuottaa vientimahdollisuuksia teknologiayrityksille, palvelujen tuottajille ja sovellusten kehittäjille. Riittävän laajat käytännön referenssit kotimaasta ovat tärkeitä uskottavuuden rakentamisessa vientiponnisteluille.

Teknologian käyttöönotto on osa hallituskauden 2020-2023 iäkkäiden palvelujärjestelmään liittyvää toimenpidekokonaisuutta ja sisältyy hallitusohjelmaan. Tavoitteen edistämiseksi toteutetaan monia toimia. Kotona asumista tukevan teknologian ja toimintamallin kansallista kehystä eli KATI-mallia kehitetään yhdessä sote-toimijoiden, käyttäjien ja muiden sidosryhmien kanssa. Mallin käytännön soveltamista ja toimeenpanoa ja samalla teknologioiden soveltuvuutta ja käyttöä testataan alueellisissa kokeiluhankkeissa, joita koordinoidaan kansallisella tasolla. Näin kokeiluhankkeet tuottavat vertailukelpoista ja toisiaan täydentävää tietoa kokeilujen onnistumisesta ja mallin vaikuttavuudesta. Osana KATI-ohjelmaa valmistellaan ikäteknologian kansallista koordinaatiomallia, joka tukee teknologian käyttöönottoa ja hyvien käytäntöjen leviämistä kaikille hyvinvointialueille.

Kuluvalla hallituskaudella toteutetaan myös kansallinen kehittämisspilotti monialaisen palvelutarpeen ennakoinnista tekoälyn avulla ikäihmisten asiakasryhmässä. Hankkeessa kehitetään monialaisen palvelutarpeen ennakointia ja pilotoidaan tekoälypohjainen ennustemalli sellaisten henkilöiden ja asiakasryhmien tunnistamiseen, joilla on kasvanut riski erilaisten sote-palvelujen runsaaseen käyttöön. Työssä tarkastellaan myös tekoälypohjaisen ennustemallin kehittämiseen ja hyödyntämiseen liittyviä oikeudellisia vaatimuksia mm.

henkilötietojen käyttöön liittyen. Tavoitteena on selvittää keskeiset sote-alan ennustemallien kehittämiseen ja hyödyntämiseen liittyvät mahdollisuudet ja rajoitukset nykyinsäädännössä sekä arvioida niihin liittyvien EU:n lainsäädäntöehdotusten merkitystä. Erillisenä toimena valmisteilla on selvitys, suojaako nykyinen lainsäädäntö riittävästi yksityisyyttä ja henkilötietojen käsittelyä uusien sensoripohjaisten turvapalveluratkaisujen ja etähoitoteknologioiden kohdalla.

lääkäiden kotona asuvien henkilöiden hyvinvointia ja hyvinvointipalveluiden käyttöä tukemaan kokeiltiin keskustelevaa tekoälyä (chatbot tai voicebot). Alkuvuonna 2022 toteutettiin puhebotin esiselvitys ja ensikokeilu, jolla selvitettiin iäkkäiden kotona käytettävän puhebotin hyväksyttävyyttä ja toteutettavuutta. Projektissa toteutettiin pienimuotoinen erilaisten puheteknologiatoteutusten ja fyysisten alustojen kokeilu, jossa iäkkäät henkilöt kokeilivat itse demototeutuksia ja antoivat palautetta puhevuorovaikutuksesta ja alustoista (laitteista).

Toimenpiteet vuosille 2023-2027

- Jatketaan teknologian hyödyntämistä aiemman kehittämistyön pohjalta, sisältöinä:
 - Autetaan iäkkäitä löytämään ja hyödyntämään itselleen sopivia teknologioita, jotka tukevat itsenäistä kotona asumista, omasta hyvinvoinnista, terveydestä ja toimintakyvystä huolehtimista sekä omaehtoista sosiaalista kanssakäymistä.
 - Kehitetään teknologian hyödyntämismahdollisuuksia palvelujärjestelmässä mm.:
 - Asiakas- ja palveluohjaus asiakaslähtöisenä digitaalisena prosessina
 - Toiminnanohjausjärjestelmien ja niihin liittyvien prosessien kehittäminen
 - Asiakkaiden hoitoa ja huolenpitoa tukeva teknologia kotihoidossa ja asumispalveluissa
 - Kehitetään ikätekniikan kokeilu-, vuokraus ja lainausmahdollisuuksia lyhytaikaisiin tarpeisiin, kuten sopivan ratkaisun valintaan tai kuntoutukseen
 - Kootaan erilaiset iäkkäiden palvelut yhteen toimivien alustaratkaisujen ja kokonaisarkkitehtuurien avulla sekä ratkaisuja yhteen sovittamalla. Arvioidaan mahdollisuudet sisällyttää kokoaville alustoille myös itse hankittua teknologiaa.
 - Hyödynnetään teknologian käytöstä kertyvää tietoa sekä hyvinvoinnin, terveyden ja toimintakyvyn edistämiseksi että palvelujärjestelmässä tiedolla johtamista varten

- Hyvinvointialueiden ja kuntien henkilökuntaa koulutetaan tuntemaan hankintalainsäädännön reunaehdot, jotta hankittavien teknologisten ratkaisujen vaikuttavuus, asiakas- ja potilasturvallisuus, käytettävyys ja sujuva käyttöönotto varmistetaan.
- Kehitetään lainsäädäntöä tunnistamaan teknologian mahdollisuudet ja huolehtimaan, että teknologiaa hyödynnetään vastuullisesti ja perus- ja ihmisoikeuksia kunnioittaen
- Otetaan käyttöön ikäteknologian kansallinen koordinaatiomalli:
 - Kootaan ja jaetaan tietoa vaikuttavista toimintamalleista ja käytänteistä sekä tuetaan niiden kehittämistä, käyttöönottoa ja seuranta.
 - Arvioidaan ikäteknologiaratkaisujen vaikuttavuutta ja kustannushyötyjä sekä kootaan tieto Digi-HTA-menetelmällä arvioiduista ratkaisuista.
 - Edistetään myönteistä asennetta teknologian mahdollisuuksien hyödyntämiseen, jotta hyvät käytännöt saadaan leviämään.
 - Ohjataan alueita ja organisoidaan vertaisoppimista sekä edistetään verkostomaista kansallista ja alueellista yhteistyötä eri toimijoiden kesken tukemaan teknologian käyttöönottoa laajasti eri alueilla
 - Edistetään ikäteknologian toimintamallin kaupallisia ja kansainvälisiä mahdollisuuksia mm. tunnistamalla, miten julkisen sektorin kehittämiä toimintamalleja ja toteutuksia voidaan hyödyntää viennin tukena ja kansainvälisessä teknologiayhteistyössä
 - Tuetaan sote-toimijoiden ja yritysten yhteistyötä teknologioiden yhteiskehittämisessä, pilotoinnissa ja käyttöönotossa
- Käyttäjälähtöisyyden edistäminen ja digisyrjäytymisen ehkäiseminen:
 - Varmistetaan ikäntyneille, omaisille ja ammattilaisille digituen ja jatkuvan teknologisen oppimisen keinoin valmiudet käyttää koko ajan kehittyvää teknologiaa
 - Tuetaan vapaaehtoistoimijoiden ja kuntien yhteistyötä digituen järjestämisessä
 - Laajennetaan digipalvelujen kieliversioita ja tuetaan selkokieliä
 - Varmistetaan ikäteknologiaratkaisujen tietosuoja ja –turva sekä asiakas- ja potilasturvallisuus ja kyberturvallisuus
 - Edistetään tietoturvallista kanssa- ja puolesta-asiointia digitaalisissa palveluissa
 - Huolehditaan tekoälyä hyödyntävien ikäteknologiaratkaisujen eettisyydestä ja vastuullisuudesta
 - Tuetaan ikäihmisten osallistumista käyttäjälähtöiseen tuotekehitykseen

Toimenpide-ehdotukset vuosille 2027–2030

- Hyvinvoinnin, terveyden ja toimintakyvyn edistämiseen liittyvän teknologian edelleen kehittäminen ja käyttöönotto
- Iäkkäiden palveluissa sovellettavan teknologian edelleen kehittäminen ja käyttöönotto
- Käyttäjälähtöisten toimintakäytänteiden edelleen kehittäminen ja käyttöönotto
- Tiedolla johtamisen välineiden edelleen kehittäminen ja käyttöönotto

Päävastuu: STM

3.4 Yhä useampi osallistuu vapaaehtoistoimintaan ja sen tekemistä tuetaan ikääntyvässä yhteiskunnassa

Tavoitteet vuoteen 2030

- Valtio, hyvinvointialueet ja kunnat tunnistavat vapaaehtoistoiminnan merkityksen ikääntyvässä yhteiskunnassa ja järjestöjen roolin siinä, sekä mahdollistavat vapaaehtoistoiminnan yhteiskuntaa ja vapaaehtoisia hyödyttävällä tavalla
- Kunnat ja hyvinvointialueet vakiinnuttavat toimintaansa rakenteita, jotka edistävät ja aktivoivat paikallisen ja alueellisen tason vapaaehtoistoimintaa
- Vapaaehtoistoimijoille on tarjolla tukea niiden hallinnollisissa asioissa
- Vapaaehtoistoimintaan osallistuminen on ikääntyneille ja muille ikäryhmille houkuttelevaa ja yhä useampi osallistuu siihen
- Vapaaehtoistoimintaan osallistuminen on lisännyt ikääntyvien osallisuutta ja vaikuttamismahdollisuuksia.
- Vapaaehtoistoiminta on edistänyt ikääntyvien terveyttä ja hyvinvointia

Taustaa

Vapaaehtoistoiminta on Suomessa laajaa, ja sen merkitys hyvinvoinnin lähteenä tunnustetaan yleisesti. Vapaaehtoistoiminnassa mukana oleminen ja vapaaehtoisena toimiminen on itsessään hyvinvointia edistävä tekijä. Hyöty tulee esimerkiksi vapaaehtoistoiminnan kautta karttuvista sosiaalisista suhteista, päivärytmistä ja kokemuksesta olla tarpeellinen. Vapaaehtoistoiminta mahdollistaa yhteiskuntaan kiinnittymisen, yhteiskunnallista

osallisuutta, mielekästä tekemistä, toimijuutta ja valtaistumista.³⁶ Vapaaehtoistoiminnan avulla voidaan myös aktiivisesti ehkäistä vihapuhetta, edistää yhteisöllisyyttä ja vähentää ennakkoluuloja sekä lisätä sukupolvien välistä kanssakäymistä.³⁷

Vapaaehtoiset tukevat toiminnallaan eri ikäisten ihmisten hyvinvointia tuottamalla yhteiskuntaan valtavan määrän erilaisia liikunnan ja kulttuurin harrastamisen paikkoja, yhteisöllisiä kohtaamispaikkoja ja mm. pelastuspalveluita. Eläkeikäiset ovat aktiivisesti mukana vapaaehtoistoiminnassa. Iäkkäät ihmiset ovat myös yksi suuri avuntarvitsijoiden ryhmä, joita lukuisat vapaaehtoiset auttavat erilaisten vapaaehtoistehtävien kautta.

Maamme vapaaehtoistoiminta käy parhaillaan läpi useista eri toimintaympäristön muutoksista, kuten väestö- ja ikärakenteen muuttumisesta, kaupungistumisesta sekä teknologisesti kehityksestä johtuvaa murrosta. On tärkeää huolehtia, että vapaaehtoistoiminnan asema iäkkäiden hyvinvointia edistävänä tekijänä turvataan myös uudenaikaisessa toimintaympäristössä. Tämä tarkoittaa sen mahdollistamista, että iäkkäät voivat myös tulevaisuudessa toimia itse vapaaehtoisina sekä osallistua eri-ikäisten ja eritaustaisten vapaaehtoisten mahdollistamaan hyvinvointia ja terveyttä edistävään toimintaan.

Yksi keskeisimmistä vapaaehtoistoimintaan vaikuttavista tekijöistä on ikärakenteen muuttuminen. Väestön ikääntyminen näyttäytyy vapaaehtoistoiminnassa paitsi toimintakykyisten ikääntyneiden määrän lisääntymisenä, myös aktiivisten vapaaehtoisten määrän vähentymisenä etenkin harvaan asutuilla alueilla. Tämän päivän eläkeläiset ovat koulutettuja ja aktiivisia ihmisiä, joilla on halua ja kykyä tehdä kognitiivisesti vaativia tehtäviä. Eläkeikäiset ihmiset hakevatkin usein vapaaehtoistoiminnasta kiinnostavaa tekemistä oman työuran loppumisen jälkeen. Vapaaehtoistoiminta kuitenkin kilpailee houkuttelevuudellaan erilaisten nykypäivän harrastusten kanssa, ja tämä ilmiö haastaa vapaaehtoistoimintaa myös muuttamaan muotoaan. Onkin tärkeää tukea ikääntyvien mahdollisuuksia osallistua vapaaehtoistoimintaan, ja samalla saada nuoremmat ikäryhmät kiinnostumaan vapaaehtoistoiminnasta jatkossakin.

³⁶ Kuikka Meeri (2019), Voimaannuttava vapaaehtoistoiminta. Esitys. <https://kansalaisareena.fi/wp-content/uploads/2019/07/Voimaannuttava-vapaaehtoistoiminta-Meeri-Kuikka-Lapin-yliopisto.pdf>.

³⁷ Blueprint for European volunteering 2030

Väestön ikääntymisen lisäksi väestömme monimuotoistuu. OECD:n Civic Space Scan of Finland –raportissa³⁸ todetaan, että maahanmuuttoon liittyvät jännitteet ja syrjintä vaikuttavat suoraan Suomen kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiin. Vapaaehtoistoiminnan toimintaympäristöön vaikuttaa lisäksi järjestöjen julkisen rahoituksen muutokset, sekä esimerkiksi erilaiset globaalit kriisit. Ratkaisevan tärkeää onkin tunnistaa mainitut haasteet ja miettiä niihin vastaamista kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytysten turvaamiseksi. Vapaaehtoistoiminta on kuitenkin itsessään yksi keino ehkäistä rasismia ja yhteiskunnallista polarisoitumista. Toiminta mahdollistaa eri taustoista tulevien ihmisten kohtaamisen yhteisen tekemisen merkeissä.³⁹ Vapaaehtoistoiminnan tulisi kuitenkin itsessään olla helpommin saavutettavissa eri taustoista tuleville henkilöille.⁴⁰

Vapaaehtoistoiminnan kentän murrokseen vaikuttaa edellä mainittujen toimintaympäristön muutosten lisäksi myös ihmisten ajankäytössä ja osallistumisen tavoissa tapahtunut muutos. Tämä näyttäytyy ihmisten lisääntyvänä kiinnostuksena lyhytkestoiseen, niin sanottuun pop up –tyyppiseen vapaaehtoistoimintaan ja niin sanotun neljännen sektorin syntymisenä. Uudet toiminnan muodot haastavat perinteisempiä vapaaehtoistoiminnan muotoja, ja tuovat toimijoille aikaan sopivia keinoja houkutella uusia ihmisiä mukaan vapaaehtoistoimintaan.

Erilaiset toimintaympäristön muutokset haastavat vapaaehtoistoimijoita ja erityisesti toimintaa suuressa määrin koordinoivia järjestöjä, kuntia, seurakuntia ja uskonnollisia yhdistyksiä miettimään oman toimintansa mukauttamista muuttuneeseen tilanteeseen. Toimintaympäristön muutokset toisaalta haastavat vapaaehtoistoimintaa, toisaalta tuovat toimintaan uusia ja tässä ajassa toimivia tekemisen muotoja. Monet toimijat pohtivatkin parhaillaan erilaisia keinoja, joiden avulla vapaaehtoistoimintaan saataisiin jatkuvuutta oman toiminnan sisällä. Pohdinnassa on muun muassa sukupolvenvaihdoksen toteuttaminen, hallinnon keventäminen, kulttuurisensitiiviset tavat rekrytoida uusia vapaaehtoisia sekä pop up –vapaaehtoistoiminnan integroiminen omaan toimintaan. Vuoden 2021 järjestöbarometri esimerkiksi osoittaa, että sote-alan yhdistykset kaipaavat toimintaympäristön muutoksessa keinoja lisätä jäsenten ja aktiivien määrää sekä yhdistystoiminnan veto-voimaisuutta.⁴¹ Myös julkinen hallinto voi omalla toiminnallaan tukea ja mahdollistaa järjestöjen ja vapaaehtoistoiminnan toimintaedellytyksiä.

38 OECD (2021) Civic Space Scan of Finland. OECD Public Governance Review. <https://doi.org/10.1787/f9e971bd-en>

39 Oikeusministeriön Vapaa!-Fri! –hankkeen sidosryhmähaastatteluiden yhteenveto. <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM011:00/2021>

40 Blueprint for European Volunteering 2030

41 Peltosalmi Juha; Eronen Anne, Haikari Janne, Laukkarinen Matti, Litmanen Tapio, Londén Pia, Ruuskanen Petri (2020). *Ajankohtaiskuva sosiaali- ja terveysjärjestöistä, Järjestöbarometri 2020*

Toimenpiteet vuosille 2023–2027

Käynnistetään oikeusministeriön koordinoima hanke vaikuttavuustavoitteen toteuttamiseksi. Hankkeessa otetaan huomioon aikaisemmat kartoitukset vapaaehtoistoiminnan edellytysten kehittämisestä⁴². Hankkeessa:

- Edistetään vapaaehtoistoiminnan asemaa tukevien rakenteiden kehittämistä hyvinvointialueilla ja kunnissa aiemmin toteutetun kehittämistyön pohjalta:
 - Toteutetaan hyvinvointialueille ja kunnille suunnattu koulutus vapaaehtoistoiminnan merkityksestä ja vaikuttavuudesta
 - Levitetään hyvinvointialueille ja kuntiin aikaisemmassa selvitystyössä toimiviksi todettuja malleja, joiden avulla hyvinvointialueet ja kunnat voivat tukea ja aktivoida paikallistason vapaaehtoistoimintaa.
 - Kehitetään ja testataan kuntien ja hyvinvointialueiden sekä alueiden vapaaehtoistoimijoiden välisiä yhteistyön malleja
 - Selkeytetään hyvinvointialueiden ja kuntien keskinäistä roolia suhteessa alueen vapaaehtoistoiminnan koordinaatioon ja tukemiseen
 - Tuetaan hyvinvointialueiden valmiutta vastaanottaa iäkkäiden asiakkaiden hyväksi tehtävää vapaaehtoistoimintaa ikääntyvien palveluissa.
 - Arvioidaan minkälaisia toimenpiteitä tarvitaan, jotta edellä mainitut yhteistyörakenteet ja toimintamallit saadaan jalkautettua pysyviksi käytännöiksi. Arvioidaan tarve mahdollisille lainsäädännön muutoksille.
 - Työtä tehdään tiiviissä yhteistyössä hyvinvointialueiden, kuntien ja alueen vapaaehtoistoimijoiden kanssa

- Selvitetään mahdollisuutta ottaa käyttöön valtakunnallinen ratkaisu kansalaisoimijoiden tukemiseksi niiden hallinnollisissa asioissa (mm. talousosaaminen, yhdistysten perustaminen ja rahoitushaut) ja tuotetaan alustavia malleja ratkaisun toteuttamiseksi.
 - Selvitetään, onko tiettyjen viranomaisten ja kansalaisjärjestöjen keskinäistä tehtävänjakoja ja toimintatapojen sisältöjä kirkastamalla mahdollista tarjota kolmannen ja neljännen sektorin toimijoille nykyistä enemmän tukea niiden hallinnollisten tehtävien hoitamiseen.
 - Kiinnitetään erityisesti huomiota erilaisiin rahoitushakuihin ja niissä tarvittavan osaamisen kehittämiseen

42 Vapaaehtoistoiminnan koordinaatiota ja toimintaedellytysten kehittämistä selvittävän työryhmän loppuraportti, Valtiovarainministeriön raportti – 39/2015; Kansalaisyhteiskunnan ja vapaaehtoistoiminnan alatyöryhmän loppuraportti (OM, 2018), Vapaa!-Fri! –hankkeen loppuraportti (OM, 2022).

- Selvitystyössä hyödynnetään esimerkkinä kuntien yrityksille tarjoamia tukimuotoja ja tarkastellaan mahdollisuutta luoda vastaavia tukirakenteita myös erilaisille kansalaisyhteiskunnan toimijoille
 - Arvioidaan tukitoimien riittävyyttä alueellisesta näkökulmasta, ja varmistetaan, että ehdotettavien ratkaisujen vaikuttavuus ulottuu paikallistasolle.
 - Huomioidaan vapaaehtoistoimijoiden yhdenvertaisuus ja arvioidaan tukitoimien riittävyyttä erilaisten toimijoiden näkökulmasta (mm. valtakunnalliset toimijat, pienet yhdistykset, monikulttuuriset toimijat).
 - Arvioidaan tarve mahdollisille lainsäädännön muutoksille mallien toteuttamiseksi.
- Selvitetään, mallinnetaan ja jalkautetaan vapaaehtoistoimintaa koordinoivien tahojen toimintaan erilaisia toimintatapoja vapaaehtoisten houkuttelemiseksi ja sitouttamiseksi vapaaehtoistoimintaan.
 - Otetaan huomioon erityisesti ikääntyvien ihmisten näkökulma, vapaaehtoistoimijoiden eroavaisuudet sekä toimintaan vaikuttavat alueelliset erot.
 - Tuetaan vapaaehtoistoimintaa organisoivia tahoja ottamaan käyttöön toimintamalleja vapaaehtoistoimintaan osallistumisen kynnyksen madaltamiseksi ja lyhytkestoisempien tehtävien tarjoamiseksi. Toteutetaan selvitys, jonka avulla pyritään ymmärtämään ikääntyneiden näkökulmaa sekä johdetussa että koordinoitussa vapaaehtoistoiminnassa että vapaamassa neljännen sektorin toiminnassa.
 - Toteutetaan selvitys olemassa olevista parhaista toimintamalleista ja käytännöistä iäkkäiden henkilöiden houkuttelemiseksi ja sitouttamiseksi vapaaehtoistoimintaan. Työssä huomioidaan myös toimintamallit, jotka lisäävät sukupolvien välistä yhteistyötä.

Toimenpide-ehdotukset vuosille 2027–2030

- Jatketaan toimenpiteitä, joilla tuetaan vapaaehtoistoimintaa

Päävastuutaho: OM

3.5 Asuminen ja asuinympäristöt ovat ikäystävällisiä

Tavoitteet vuoteen 2030

- Ihmiset ennakoivat ja varautuvat ikääntymisen haasteisiin asumisessaan
- Ikääntyneille soveltuvia esteettömiä ja muunneltavia asuntoja on kehitetty, korjattu ja rakennettu
- Asuinympäristöjen suunnittelussa ja kehittämisessä on huomioitu ikääntyvien tarpeet, yhteisöllisyys, osallisuus ja teknologian hyödyntäminen

Taustaa

Ikäystävällisen asumisen ja asuinalueiden merkitys on suuri vanhenevan väestön kotona asumisessa. Asumisen tukeminen on tärkeää sekä ikääntyneiden ihmisten että yhteiskunnan kannalta. Se liittyy asukkaiden toiveisiin ja itsemääräämiseen sekä tarkoituksenmukaisiin vanhuspalveluihin. Ikääntyneiden tarpeet ovat erilaisia, siksi asumistakin tulee tukea ja kehittää monin keinoin. Tarpeet tulee ottaa huomioon nykyisiä asuntoja ja asuinalueita korjattaessa sekä uusia rakennettaessa. Osa ikääntyneistä toivoo myös uudenlaisia heille sopivia asumisratkaisuja.

Ikääntyneiden asumisessa on tärkeää varhainen ennakointi ja varautuminen tuleviin asumistarpeisiin. Tämä koskee laajasti eri toimijoita yhteiskunnassa – kansalaisia, kuntia, hyvinvointialueita, asunto-osakeyhtiöitä ja kiinteistö- ja rakennusalan toimijoita. On tärkeää, että jokainen ennakoi omaa asumistaan ikääntymisen näkökulmasta hyvissä ajoin ja varautuu siihen. Hyväkuntoisena on helpompaa teettää asunnon korjauksia verrattuna siihen, kun toimintakyky on jo huomattavasti heikentynyt. Myös muuttaminen uuteen asuntoon ja asuinalueelle on sujuvampaa, kun asukas pystyy aktiivisesti tutustumaan ympäristöönsä.

Ikäystävällinen asuminen ja asuinympäristö mahdollistavat toimimisen, vaikka liikkuminen ja aistien toiminta heikkenevät. Ikäystävällisyydellä tuetaan asukkaiden toimintakykyä ja osallisuutta. Siihen liittyvät sekä asunnon ja asuinympäristön fyysiset tekijät, kuten esteettömyys, turvallisuus, teknologia ja palvelujen saavutettavuus, että sosiaaliset tekijät, kuten yhteisöllisyys ja osallisuus. Muistisairaiden ihmisten toimintakyvyn erityspiirteiden huomioon ottaminen on osa hyvää asumista.

Asuntokannan korjaaminen on tärkeä keino asuntokannan muuttamisessa ikääntyneiden tarpeita vastaavaksi. Arviolta 78 % yli 65-vuotiaista omistaa asuntonsa, joten heidän päätöksensä ja ratkaisunsa ovat avainasemassa asuntojen korjaamisessa. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARAn korjausavustuksilla tuetaan asuntojen ja asuintalojen korjauksia ja hissien asentamista. Valtio tukee myös uusien asuntokohteiden rakentamista ikääntyneille. Väestöltään vähenevissä kunnissa taajamien ARA-kannan korjaaminen ikääntyneille sopivaksi tukee iäkkäiden asumista. Valtion korjausavustukset ja korjausneuvonta ovat tärkeitä

keinoja edistää asuntokannan parantamista. Korjausneuvonta on tällä hetkellä pääosin järjestötoiminnan vastuulla, sillä kuntien korjausneuvonnan osuus on vähentynyt viime vuosikymmeninä.

Yhä useampi ikääntynyt asuu yksin, mikä lisää yksinäisyyttä ja turvattomuutta. Yhteisöllisyyttä ja osallisuutta edistävillä ratkaisuilla voidaan vähentää yksinäisyyden tunnetta. Erilaisia asumisen vaihtoehtoja tarvitaan vastaamaan ikääntyneiden asuntojen kysyntään. Myös yleisen asuntotuotannon ikäystävällisyyden ja esteettömyyden merkitys on suuri ikääntyvän väestön tarpeiden näkökulmasta. Monisukupolvinen ja yhteisöllinen asuminen lisää osallisuutta ja turvallisuuden tunnetta. Yhteisöllisyyttä voidaan edistää myös asuinalueella kohtaamispaikkojen ja yhteisen toiminnan avulla.

Kunnilla ja tulevilla hyvinvointialueilla on merkittäviä tehtäviä ikääntyneen väestön asuinolojen tukemisessa. Ikääntyneiden hyvät asuinolot tukevat hyvää vanhenemista ja vähentävät myös vanhuspalveluiden tarvetta. Kuntien tehtäviin kuuluu jatkossakin yhdyskuntasuunnittelu ja kaavoitus sekä hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen eri väestöryhmien osalta ja myös asumiseen liittyviä tehtäviä. Sote-uudistuksessa sosiaalihuollon asumispalvelujen järjestämistä vastuu siirtyy hyvinvointialueille. Ikääntyneiden asumispalveluihin ja asumisen tehtäviin on tulossa sosiaalihuoltolain ja vanhuspalvelulain myötä muutoksia. Kunnan ja hyvinvointialueen suunnitelmaan ikääntyneen väestön tukemiseksi on sisällytettävä ikääntyneen väestön asumista koskevien tarpeiden ennakointi sekä niitä vastaavan asumisen kehittäminen. Hyvinvointia edistävissä neuvontapalveluissa on kannustettava ikääntyneitä väestöä oman asumisensa ennakointiin ja itsenäistä asumista tukevien ratkaisujen toteuttamiseen. Tulevaisuudessa kuntien ja hyvinvointialueiden toimiva yhteistyö on välttämätöntä ikääntyneiden asumisessa ja asumispalveluissa sekä hyvinvoinnin ja terveyden edistämisessä.

Kuntien toimia tarvitaan ikäystävällisten asuinalueiden kehittämiseksi ja ikääntyneiden asuimistarpeisiin vastaamiseksi. Ikääntyneiden asumisen ennakointi ja varautuminen kunnissa on vielä kapea-alaista. Kunnat, taajamat ja haja-asutusalueet ovat erilaisessa tilanteessa ja tarvitaankin niihin sopivia ratkaisuja. Väestöltään vähenevillä alueilla on paljon ikääntyneitä ja tarvetta parantaa heidän asuinolojaan. Tulevaisuudessa ikääntynyt väestö asuu yhä enemmän kaupunkimaisilla alueilla olemassa olevassa asuntokannassa. Kunnat voivat monilla toiminnoilla tukea ikääntyvän väestön asumista, liikkumista ja arjessa pärjäämistä. Ikäystävällisten asuin ympäristöjen suunnittelu ja toteutus sekä etenkin olemassa olevien ympäristöjen kehittäminen on keskeistä. Ikäystävällinen asuin ympäristö on sellainen, joka tukee ikääntyneiden aktiivisuutta ja liikkumista ja jossa myös toimintakyvyltään heikentynyt henkilö voi toimia ja osallistua. Tällainen asuin ympäristö on esteetön ja turvallinen ja jossa tarvittavat palvelut ovat helposti saavutettavissa ja joka tarjoaa myös luontokokemuksia.

Ympäristöministeriö on toteuttanut Ikääntyneiden asumisen toimenpideohjelmaa vuosina 2020-2022. Sillä on tuettu ikääntyneiden ihmisten sekä kuntien asumisen ennakointia ja varautumista sekä ikäystävällisen asumisen ja asuinympäristöjen kehittämistä. Ohjelman toteutuksessa ovat olleet mukana ARA, kunnat ja alan järjestöt. Valtion keskeisiä keinoja ovat olleet avustukset asuntojen korjaamiseen ja rakentamiseen sekä kuntien kehittämishankkeisiin. Ikääntyneiden asumisen kehittämishankkeita on toteutettu ja tai ollaan toteuttamassa valtionavustuksella 57 kunnassa ja kuntayhtymässä.

Toimenpiteet vuosille 2023–2027

- Tuetaan ikääntyneiden asumisen ennakointia ja varautumista asumisen neuvontaa ja korjausneuvontaa lisäämällä
- Vahvistetaan kuntien ja hyvinvointialueiden ikääntyneiden asumisen ja asumispalveluiden kehittämistä
 - Vanhuspalvelulain toteutuksen tuki ja osaamisen lisääminen asumisessa ja asumispalveluissa
 - Tuki kuntien ja hyvinvointialueiden kehittämishankkeisiin
 - Ikäystävällisten asuinympäristöjen kehittäminen verkostoyhteistyön avulla
 - Hyvien käytäntöjen ja esimerkkien levittäminen
- Edistetään asuntokannan korjaamista ikäystävälliseksi
 - Korjausavustusten saatavuuden turvaaminen ja avustusehtojen ajantasaisuuden tarkistaminen
 - Asunnon korjaustarpeiden arviointimenetelmien kehittäminen ja levittäminen
- Kehitetään ja lisätään ikääntyneiden asumisratkaisuja
 - Kaikille sopivan suunnittelun (Design for All) -periaatteen vahvistaminen asuntosuunnittelussa
 - Sosiaalihuoltolain mukaisen yhteisöllisen asumisen ja muun välimuotoisen asumisen kehittäminen ja toteuttaminen ARAn erityisryhmien asumisen investointiavustuksella
 - Eri hallintamuotojen hyödyntäminen ikääntyneiden asumisessa.

Toimenpide-ehdotukset vuosille 2027–2030

- Päivitetään toimenpiteitä tarpeiden ja aiemman toteutuksen pohjalta.

Päävastuutaho: YM

3.6 Palvelut toteutetaan sosiaalisesti, ekologisesti ja taloudellisesti kestävällä tavalla

Tavoitteet vuoteen 2030

- Iäkkäiden palveluja on uudistettu sisällöllisesti ja rakenteellisesti niin, että ne tuottavat iäkkäille henkilöille heidän tarvitsemansa hyvinvointia, toimintakykyä ja terveyttä edistävää laadukasta hoitoa, kuntoutusta ja huolenpitoa heidän itsemääräämisoikeutta sekä valinnanvapautta kunnioittaen.
- Asiakas- ja palveluohjauksella sekä palvelujen toimintakäytänteillä on varmistettu palveluintegraatio, oikea-aikaiset, turvalliset ja tarpeenmukaiset palvelut ja kustannusvaikuttavuus. Hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta edistävä neuvontatyö on osa ohjausta.
- Kotiin annettavissa palveluissa on käytössä akuuttihoidon, kuntoutuksen ja omaishoidon toimintamallit, uusia teknologioita hyödynnetään palvelujen toteutuksessa sekä ammattilaisten välisessä konsultaatiossa, palvelut toimivat ympärivuorokauden.
- Toiminnanohjaus-järjestelmät tukevat johtamista ja henkilöstön osaamisen joustavaa kohdentamista asiakkaiden palvelutarpeen mukaan.
- Kotona asuminen on turvallista. Tarpeenmukaiset ja oikea-aikaiset palvelut tukevat iäkkään osallistumismahdollisuuksia.
- Ekologisesti kestävät käytännöt ovat osa palvelujärjestelmää, huomioivat luonnon monimuotoisuuden säilyttämisen mm. ekologisesti kestäville arki-käytännöillä. Ruokavalio on muuttunut ravitsemussuositusten mukaiseksi. Arkiympäristössä liikkuminen on esteetöntä ja mahdollisimman vähän ympäristöä kuormittava ja mahdollistaa kävelyn, pyöräilyn ja julkisen liikenteen hyödyntämisen.

Taustaa

Taloudellinen, ekologinen ja sosiaalinen kestävyys ovat tiiviisti kytköksissä toisiinsa. Sosiaaliseen kestävyteen kuuluvat muun muassa yksilöllisiin tarpeisiin vastaaminen, hyvinvoinnin ja resurssien yhdenvertainen ja oikeudenmukainen jakaminen sekä yhteenkuuluvuus. Taloudellisen kestävyuden toteutuminen vaatii nykyisiin julkisiin palveluihin ja etuuksiin muutoksia, käytettävissä olevien resurssien rajoissa vakauden ja toimivuuden saavuttamiseksi. Taloudellinen kestävyys mahdollistaa ekologisen kestävyuden edellyttämän teknologisen uusiutumisen. Ekologista kestävyyttä edistetään palveluissa valinnoilla, joissa huomioidaan kestävät tuotanto- ja kulutustavat, pyritään vähentämään haitallisia ympäristövaikutuksia ja aineelliset toiminnot ovat luonnon kantokyvyn rajoissa. Tietopohjaa palvelujen ekologisesta kestävyydestä on vahvistettava ja rakenteita sekä toimintamalleja kehitettävä. Väestön ikääntyminen on haaste palvelujärjestelmän kestävyydelle ja

edellyttää kehittämään palveluita sisällöllisesti sekä rakenteellisesti. Tarvitsemme ymmärrystä palvelujen puutteista sekä kehitettävien palvelujen tarpeesta ja kustannusten kasvun hillintään uusia keinoja. Palvelujen riittävyyden ja henkilöstön saatavuuden parantamisessa tulee kiinnittää huomiota eri ammattiryhmien osaamisen hyödyntämiseen iäkkäiden arjessa ja tasa-arvoon liittyvänä asiana miesten osuuden kasvattamisen hoitoalan eri työtehtävissä.

Sosiaalisen, ekologisen ja taloudellisen kestävyuden seuraamiseksi tarvitaan ikääntyvään väestöön ja väestörakenteeseen sopivia mittareita. Omavalvontaan liittyvät laatuindikaattorit ja niiden tavoitetasot on määriteltävä ja linkitettävä iäkkäiden laatusuosituksiin ja RAI- arviointiin. Tällä työllä vahvistetaan omavalvontaa palveluntuottajan työkaluna, jonka avulla kehitetään ja seurataan palvelujen laatua toimintayksiköiden päivittäisessä asiakastyössä. Luotettava ja vertailukelpoinen tieto tukee sosiaalisesti, ekologisesti ja taloudellisesti kestävien palvelujen kehittämistä valtakunnallisesti sekä alueellisesti. Iäkkäille tarjottavien palveluja laatua tulee seurata asiakkaan sekä organisaation näkökulmasta laadun parantamiseksi.

Painopisteen siirto ennaltaehkäisyyn sekä uusien toimintatapojen ja palvelujen tarjoamat mahdollisuudet mahdollistavat paremman ja inhimillisemmän palvelun iäkkäille henkilöille ja edistävät myös taloudellisesti, sosiaalisesti ja ekologisesti kestäviä toimintatapoja, ml. terveyttä edistävät ruokapalvelut ja mahdollisuus hyötyliikuntaan. Iäkkäiden terveyttä, toimintakykyä ja hyvinvointia voidaan tukea laadukkailla, oikea-aikaisilla ja yksilöllisillä palveluilla sekä mielen hyvinvointia, mielenterveyttä, osallisuutta ja toimijuutta tukemalla. Ikääntyvä väestö on yhä heterogeenisempi ja monimuotoisempi, hyvinvointi voidaan määritellä monin eri tavoin ja tarpeiden tyydyttämiseen on useita eri mahdollisuuksia. Iäkkään ihmisen osallisuuden kuuluu muun muassa mahdollisuus merkityksellisiin vuorovaikutussuhteisiin ja mahdollisuus vaikuttaa omaan elämään sekä päätöksentekoon omilla asioilla. Iäkkään ihmisen itsemääräämisoikeus ja valinnan vapaus on huomioitava palvelujen järjestämisessä ja toteutuksessa.

Aikaisemmin luotuja palvelurakenteita kehitetään joustaviksi, helposti muunnettaviksi vastaamaan ikääntyvän väestön tarpeita pohjautuen muun muassa tutkimukseen perustuvaan tietoon. Palveluissa toteutettavia hyvien käytäntöjen juurruttamista jatketaan edelleen ja asiakas- ja palveluohjauksen järjestämistä alueellisina kokonaisuuksina jatketaan. Asiakas ja palveluohjauksessa hyödynnetään teknologiaa sekä mahdollistetaan sähköinen asiointi ja matalankynnyksen toiminta. Asiakas ja palveluohjauksessa toteutetaan eritasoisii tarpeisiin hyvinvointia, ja terveyttä ja turvallisuutta edistävää neuvontaa toimintakyvyn ylläpitämiseksi, huomioiden laajasti eri toimintamahdollisuudet (yhdyspinnat), mukaan lukien päihdepalveluihin, kulttuuripalveluihin sekä järjestötoimintaan ohjaamisen ja varmistetaan oikea- aikainen ja tarpeen mukainen palvelu asiakkaalle. Nämä

varmistavat osaltaan palvelujärjestelmän yhdenvertaisuutta, tehokkaampaa koordinaatiota ja taloudellista kestävyyttä.

Kotiin annettavien palvelujen vahvistaminen ja kotihoidon resurssien riittävyyden turvaaminen ovat keskeinen osa iäkkäiden palvelujärjestelmään liittyvää toimenpide-kokonaisuutta. Iäkkäiden palvelujen lainsäädäntöä uudistettaessa yhtenä keskeisenä tavoitteena on ollut kotihoidon laadun ja resurssien vahvistamista. Tulevaisuuden kotona asumista tukevien palvelujen hanke tähtää iäkkäiden palvelujen toimintatapojen uudistamiseen ja asiakaslähtöisiin palvelukokonaisuuksiin. Hankkeen tarkoituksena on tukea kuntia ja tulevia hyvinvointialueita valmistelemaan ja ottamaan käyttöön iäkkäiden laatusuosituksen sosiaalisesti, ekologisesti ja taloudellisesti kestävää iäkkäiden palvelujen kokonaisuutta koskevat suositukset. Hankkeessa yhtenä kehityskohteena ovat erilaiset sijaisjärjetyt alueilla, joiden avulla henkilöstöä ja osaamista voidaan kohdentaa sinne missä sitä tarvitaan ja vastataan myös akuutteihin henkilöstö puutoksiin. Kotona elämistä ja asumista vahvistamaan tarvitaan vaikuttavaa, ennaltaehkäisevää ja edistävää sekä toimintakykyä ylläpitävää toimintaa, kuntoutusta ja itsenäistä suoriutumista tukevia kansallisesti yhtenäisiä toimintamalleja. Kotihoidon palvelua tarjotaan ympäri vuorokauden, kaikkina viikonpäivinä. Omaishoidon kansallisia toimintamalleja kehitetään edelleen ja merkittävässä roolissa ovat sekä iäkkäät että työikäiset omaishoitajat, joiden tukeminen on ensiarvoisen tärkeää. Kotona-asumisen tukena hyödynnetään kehittyvää digitalisaatio- ja hyvinvointiteknologian kehittymistä. Euroopan unionin valmisteilla oleva hoivastrategia tukee myös edellä mainittujen asioiden kehittämistä.

Asumisen mahdollisuuksiin ja iäkkään ihmisen omaan varautumisen liittyvä neuvonta ovat osa asiakas ja palveluohjausta. Palvelutarpeen arvioinnissa on otettava huomioon turvallinen ja erilaiset tarpeet täyttävä asuminen ja asuinympäristöt, jotka tukevat iäkkään henkilön mahdollisuuksia osallistua ja olla osallisena eri toiminnoissa. Järjestöjen merkitys korostuu osallistumismahdollisuuksien toteutumisessa asunalueilla, joista neuvonta ja asiakasohjausyksiköillä tulee olla tietoa. Alueen asumisen palvelujen koordinaatio ja asumispalvelujen myöntäminen tapahtuvat yhtenäisin kriteerein neuvonta- ja asiakasohjausyksikössä.

Toimenpiteet vuosille 2023-2027

- Asiakas ja palveluohjausta kehitetään hyvinvoinnin, ja terveyden ja turvallisuuden edistämisen sekä toimintakyvyn tukemisen näkökulmasta ja iäkkäiden henkilöiden osallisuutta sekä itsemääräämisoikeutta vahvistetaan omavalvonnan ja RAI-arviointiedon avulla, huomioiden heidän omat lähtökohtansa ja voimavaransa sekä yksilölliset palvelutarpeensa.
- Kehitetään edelleen omavalvontaa ja laatuindikaattoreita, laatutasoja, mittareita sekä juurrutetaan hyviä toimintakäytänteitä.

- Tuetaan kotona-asumista kehittämällä ja ottamalla käyttöön integroituneita toimintamalleja, muun muassa akuuttihoiton, kuntoutuksen ja omaishoidon toimintamalleja, joissa teknologiat ovat osa palveluekosysteemiä.
- Ekologinen kestävyysajattelu juurrutetaan palvelujen suunnitteluun ja käytäntöön niin, että taloudellinen ja aineellinen toiminta sopeutetaan luonnon kestäkykyyn sekä vahvistetaan tietopohjaa ikäihmisten palvelujen ekologisesti kestävydestä ja kehitetään rakenteita ja toimintamalleja ekologisen kestävyden edistämiseksi. Pohjoismaiden ravitsemusuositusten, johon iäkkäiden ruokailusuositus perustuu, kansallinen implementointi tukee kestävää ruokavaliota ja kansallisen seurantajärjestelmän rakentaminen mahdollistaa toiminnan arvioinnin. Tuetaan kaikkien mahdollisuutta syödä kestävää, terveellistä ja ihmisen ravitsemukselliset ja muut tarpeet tyydyttävää ravintoa.
- Kehitetään ja otetaan käyttöön toimintamalleja, jotka parantavat henkilöstön saatavuutta ja riittävyttä iäkkäiden palveluissa. Palvelujen riittävyyden ja henkilöstön saatavuuden parantamiseksi arvioidaan muun muassa seuraavat toimenpiteet:
 - Kiertävien perhehoitajien lisääminen kotona asumisen tueksi
 - Perhehoidon lisääminen niiden asiakkaiden osalta, joille se on sopiva palvelumuoto
 - Hoiva-avustajien hyödyntäminen niiden asiakkaiden osalta, joiden palvelutarpeisiin heidän osaamisellaan voidaan vastata
 - Kansainvälisen rekrytoinnin hyvien käytäntöjen arvioiminen ja levittäminen
 - Sijaisjärjestelyjen kehittäminen

Toimenpide-ehdotukset vuosille 2027–2030

- Iäkkäiden antaman tiedon, tutkitun tiedon ja luotettavan seurantatiedon hyödyntäminen palveluekosysteemin rakentamisessa.
- Toimenpiteet, joilla tuetaan iäkkään ihmisen kotona-asumista turvallisesti ja hyvinvoivana.
- Ekologinen kestävyysajattelu on osa palvelujen suunnittelua ja käytäntöjä. Ikääntyneiden ravitsemuksen seurantajärjestelmästä saadun tiedon käyttäminen vaikuttavuus- ja kustannusvaikuttavuusarvioinnissa sekä hyödyntäminen toiminnan kehittämisessä.

Päävastuu: STM

3.7 Toimeenpanon seuranta, arviointi ja vaikutukset

Ikäohjelman toimeenpanosuunnitelma on valmisteltu eri hallinnonalat kattavana virkautyönä. Ikäohjelman toimeenpano nivotaan olemassaolevaan lainsäädäntöön, päätöksentekoon ja toimiviin rakenteisiin. Toimeenpano on poikkihallinnollista ja siihen osallistuu laajasti yhteiskunnan eri toimijoita, kuten ministeriöitä, hyvinvointialueita, kuntia ja järjestöjä.

Periaatepäätös sisältää useita ehdotuksia toimenpiteistä, joilla vaikuttavuustavoitteiden saavuttamiseen pyritäisiin tulevien hallituskausien aikana. Toimenpide-ehdotuksia myös täydennetään ja muokataan tarpeen mukaan. Toimenpiteet toteutetaan valtiontalouden kehysten ja valtion talousarvioiden puitteissa.

Eri toimenpiteille tehdään mahdollisuuksien mukaan ennakkovaikutusten arviointi (EVA), muun muassa sukupuoli- ja yhdenvertaisuusvaikutusten arviointi⁴³. Ikäohjelman toimeenpanosuunnitelman toteuttaminen kytketään valittuihin mittareihin, joilla seurataan ja arvioidaan periaatepäätöksen vaikuttavuustavoitteiden toteutumista ja hallituskausittain toteuttavien toimenpiteiden vaikuttavuutta. Arviointi käynnistyy toimeenpanon käynnistyessä ns. jatkuvana arviointina ja arviointitietoa hyödynnetään myös toimeenpanon aikana. Valitut mittarit pohjautuvat näyttöön perustuvaan tietoon ja ne määritellään hallituskauden aikana. Viestinnän toteuttamista ohjaa viestintäsuunnitelma, joka laaditaan hallituskauden aikana.

Toimeenpanon etenemistä seurataan säännöllisesti Sote –ministerityöryhmän, asettettujen ohjausryhmän ja toimeenpanoryhmän toimesta. Ohjausryhmä ja toimeenpanoryhmä asetetaan aina hallituskausittain.

43 <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/hyvinvointijohtaminen/paatosten-vaikutusten-ennakkoarviointi>